

НОВІ ДН

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАНИ   ІСЯЧ

РІК XI   ЛИПЕНЬ/СЕРПЕНЬ — 1960 — JULY/AUGUS   Ч

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

НА ПЕРШІЙ СТОРІНЦІ ОБКЛАДИНКИ:

Пшениця в степах України.
(Фото журналу "Зміна", Київ.)

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРИЄДНАЛИ:

Фініковська Галина, Вінніпеґ, Канада	10
Бондаренко А., Лондон, Англія	8
о. архимандрит П. Опаренко, Бриджпорт, США	1
Скубій К., Торонто, Канада	1
Жураківський В., Торонто, Канада	1
Кирейко В., Неварк, США	1
Степ Павло, Торонто, Канада	1
Шанковський Лев, Філядельфія, США	1
Ясінський О., Ванкувер, Канада	1
Іваненко Лариса, Чікаго, США	1
Піддубна О., Трентон, США	1
Столяр В., Брентфорд, Канада	1
Цегельник В., Ґленрой, Австралія	1

НА РОЗБУДОВУ ЖЕРТВУВАЛИ:

М. А., Торонто, Канада	$2.00
Гавриш М., Неварк, США	2.00
Михайлишин П., Форт Вілліям, Канада	1.50
Євтушка В., Ошава, Канада	1.50
Сірко М., Ошава, Канада	1.50
Гнідь М., Торонто, Канада	1.50
Іщенко М., Судбури, Канада	1.50
о. І. Чумак, Гартфорд, США	1.00
о. прот. В. Слюзар, Монтреаль, Канада	1.00
Ростовенко М., Детройт, США	1.00
Довбачук П., Нью-Брунсвік, США	1.00
Баланюк Ф., Рочестер, США	1.00
Шевченко В., Альфінґтон, Австралія	1 ф.

Сердечно дякуємо всім за допомогу!
Редакція

"НОВІ ДНІ"
Універсальний ілюстрований місячник.
Видає в-во "Нові Дні", редактор П. Волиняк.
Умови передплати:
Канада — річна: $ 3.50, піврічна $ 2.00
США — річна: $ 4.00, — піврічна: $ 2.50 амер.
Зміна адреси: 10 центів (можна канадійськими поштовими марками, чи амер. грішми).
Замовлення і гроші слати на адресу:
NOWI DNI
187 Yarmouth Rd., Toronto 4, Ont., Canada
НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:
В Англії:
A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London, W. 11, England
Передплата: річна — 1 з половиною фунта.
В Австралії:
S. Krywolap, Box 1586 M, G. P. O. Adelaide, South Australia
Передплата: річна — 1 з половиною фунта.
В Арґентині:
"Peremoha", 25 de Mayo 479 (26),
Buenos Aires, Argentina
Передплата: річна 25 пезів, піврічна 15 пезів

NOWI DNI, a Ukrainian Monthly.
Editor: Petro Wolyniak.
Address:
187 Yarmouth Rd., Toronto 4, Ont., Canada

УВАГА! **УВАГА!**

ДОРОГІ ЧИТАЧІ!

Це число виходить як відпускне, за два місяці — липень і серпень.

Чергове число вийде на початку вересня, як завжди. **РЕДАКЦІЯ**

Authorized as second class mail, Post Office Dept., Ottawa.
Printed by KIEV PRINTERS LIMITED, 686 Richmond St. W., Toronto, Ont., EM. 3-7839, Canada

З інтимної лірики

Павло СТЕП

МАРІЯ

Випадково зустрілись у "Плузі",
говорили одну лише мить,
чом же серце судомиться в тузі,
нерозумне, ще й досі щемить?!

У лихенькій солдатській шинелі,
що так щільно їй стан облягла,
пружним кроком гірської газелі
так ґраційно у залю ввійшла.

Кароока вона, білолиця,
а в очах — невимовна краса!
Загадкова, струнка, як ялиця,
і — без жалю — відтята коса . . .

"Це робфаківка, певно, — гадаю, —
третьокурсниця вже, а проте . . .
— Як вас звати? — несміло питаю, —
певно, в бурсі ви тут живете"?

Мелодійне почувши: "Ма-рія!",
мов листок на осиці тремчу.
Соромливо розквітла надія,
і думками до щастя лечу.

І відчув, що ми будемо друзі,
що це бажана, рідна — моя!
Оспівати її по заслузі —
це без сумніву — зможу лиш я . . .

Несподіване ж ось помічаю:
за дверима зникає шинель . . .
Ні, не я вже її оспіваю, —
а прийдешній якийсь менестрель . . .

. . . .

Мабуть, зустрічів більше не буде,
хоч молюсь я прийдешньому дню . . .
Хай здригаються тугою груди, —
не гаситиму в серці вогню!

Я НЕ МОЖУ

Я не можу згадать, хоч і хочу,
мимохіть признаюся собі,
які саме були в неї очі:
Ясносірі, чи то голубі?

Пам'ятаю: були променисті
і привабні, як мрія про гріх:
в них іскрилась душа її чиста
і безмежна довіра до всіх.

Були ж інколи наче бездонні,
часом туги в них бачив печать . . .
Тим то в ночі, осінні, безсонні,
хочу колір їх конче згадать!

У СНІ...

У сні її побачив знову
через довженну низку днів . . .
Розповісти про щось хотів,
та не далась вона на мову.

Лише всміхнулась загадково
і погляд кинула сумний . . .
Я був неначе навісний,
мов бранець першої любови.

Хотів узять її за руки,
хотів благать її, молить . . .
З сухого дерева в ту мить
із кряканням знялися круки.

Нагально й гуркітно відразу
у хмарах чорних грім загув . . .
І в серці я умить відчув
щемливий біль, гірку образу.

ЗОЛОТІ СКРИЖАЛІ

Глянула на мене — перли заблищали,
мов роса на сонці блиск очей засяв:
я добув у серці золоті скрижалі
і на них той погляд хутко змалював.

Усміхнулась ніжно — і розквітли квіти,
мавки і наяди попливли в танок:
рвав я ніжні квіти, брав і самоцвіти
і сплітав для неї чарівний вінок.

Слово проказала — розітнулись звуки,
музика заграла мрійно-чарівна:
соромлива фея келех тисла в руки
і я пив ті звуки й випив їх до дна.

Перший поцілунок... Що ж це зразу сталось?
Де взялися крила? Де й куди лечу?!
Те земне, буденне вдолі вже зосталось,
я ж нові у небі зорі вже свічу . . .

ПЕРШІ КВІТИ

Перші квіти несмілі весняні,
що зросли на чужій нам землі,
хилять голови долу і в'януть
у кімнаті у нас, на столі . . .

І чуття наші кволі, останні,
уже в'януть поволі щомить,
і ніхто і ніколи не в стані
їх агонію зразу спинить . . .

Що ж робить, коли це неминуче
і не можна його обминуть?
Нащо ж марно себе отак мучить?
Чи не краще минуле забуть?

Борис АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ

СЛОВО МАТЕРІ

Повість

Цю розповідь я почув від одного пенсіонера. Як і я, він зайшов ненадовго до нашого знайомого, начальника цеху великого київського заводу, де вони вдвох пропрацювали десь близько тридцяти років. Зацікавившись темою нашої розмови, він затримався. Ми говорили про стиляг, про бешкетників, про тих молодиків, у яких через надмірне захоплення футболом голова часом відстає в своєму розвитку від ніг. Господиня, подаючи нам склянки з чаєм, вставила і своє слово, скаржачись, що нашим дітям часто бракує належної пошани до батьків, що вони не слухаються і слово матері вже мають за ніщо. Тут господиня скоса глянула на своїх принишклих синів, старшого Юрка і першоклясника Михайлика, які готували за окремим столом уроки. Видимо, перед цим у неї була з ними крута розмова, бо хлопці, хоч і удавали, що ретельно читають підручники, проте в той же час уважно прислухались, що говорять дорослі.

Новий гість довго сидів мовчки й лиш слухав інших, але, коли господиня сказала про слово матері, його очі дивно заграли, і він повернувся до вікна, за яким уже густішав присмерк раннього осіннього вечора і журно тріпотіло на деревах останнє листя. Якийсь час він сидів замислений, ніби вдивляючись у невидиму іншим далечінь, що простягалась десь за деревами й будівлями, потім тихо застукотів пучками по скатертині і підпер рукою насуплене, мов обважніле від думок, чоло.

— Так-так... слово матері!.. — тихо промовив він сам до себе. Потім одхилився на спинку стільця і повагом почав оповідати.

. . . .

Мій батько був простий сільський коваль. Він був малописьменний, його шкарубка від молота та всякого заліза рука могла написати, та й то з великим напруженням, тільки його ім'я і прізвище, але друковане читав непогано. І це, мабуть, тому, що читав він тільки одну книгу, яка була в нас у хаті і яку він знав майже всю напам'ять. Це був "Кобзар" Тараса Шевченка. Чи тому, що батькові не доводилось читати іншого, чи, може, Шевченкова поезія, тяжке життя і сама ця непокірна постать бунтівничого Тараса справили на батька таке велике враження, але "Кобзар" був для нього все. Він заступав йому і ті божественні книжки — всякі біблії та "життії", які ніколи не водилися в нашій хаті, і історію, і енциклопедію. Чи йому тяжко стане на душі, чи невдача яка, чи просто в неділю на дозвіллі — розгорне він, бувало, свого "Кобзаря" і завжди знайде там і розвагу, і раду, і підтримку. Батько запевняв, що, коли б усі люди прочитали та вдумались у "Кобзаря", тоді на світі наступив би той благословенний час, про який сказав Шевченко:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі.

Люди! А не — пани, підпанки та всякі посіпаки, яких батько і за людей не вважав. Він так і казав, бувало: "Ну й багато ж людей на ярмарок з'їхалось, а панів так що й не видати ні одного".

Батько був роботящий, любив і шанував працю, добре знався на своєму ковальському ділі, а як треба, то міг і за слюсаря впоратись. Любив він усякі нескладні механізми і сам своїм розумом доходив, що в них там і до чого. Нашому сільському вчителеві він розібрав і склав зіпсованого стінного годинника, і той знову почав махати маятником і видзвонювати час; паничеві з поміщицького маєтку, чи, пак, економії, як тоді звали, склепав поломаного велосипеда. Одне слово, про батькову кузню йшла гучна слава на всю округу, і, якби не сумління та гордість, що ними визначався батько, він міг би збити грошенят і жити в достатку. Та батько на зайвину не ласився. З людей у кузні брав поцінно, "по-Божому", як казали тоді, а якщо кого нужда допече й злидні обсядуть, то й так, за спасибі, зробить. Перед паном, попом і урядником шапки не ламав, поводився незалежно, бо знав собі ціну.

Такою ж була і моя мати, яку батько взяв із бідного, але гордого роду. В усьому вона була йому до пари, не дорікала, коли випадали нестатки, не пишалася й коли в хаті заводилась яка зайва копійчина. Була розсудлива, не по літах поважна і статечна. От тільки щодо церкви вони не зійшлись трохи: батькові було байдуже — чи є та церква, чи нема, а мати не пропускала жодної суботи чи неділі, щоб не піти на Службу Божу. Навертала вона до церкви й мене, і я часто бачив, як зворушували її душу в церкві малозрозумілі божественні слова з святого письма, слухаючи які вона тяжко зітхала і не раз витирала мереженим рукавом свої зволожені очі. Точнісінько так само її розчулювала й доля Шевченкової Катерини, яку батько не раз читав їй з "Кобзаря".

Але одного разу вона дуже посварилася з батьком. Сталося це через мене. Саме я закінчив нашу церковнопарафіяльну школу, і треба було думати, куди мене далі поставити — чи в кузню до ковальства привчатись, чи в пастушки овець або телят пасти. І заманулось батькові повезти мене до міста, віддати в гімназію. Щоправда, гімназія була не про нас, "репаних", там учились діти "чистішої породи", як ми, селюхи, але спробувати можна. Читав я вже прудко, а ще краще вмів лічити і літери гарно виводив.

Не думаю, щоб татові закортіло ото зненацька перед панами заноситись своїм ученим сином. Не інакше, як і це підказав йому Шевченків "Кобзар", бо не раз батько спиняв мою увагу, многозначно наголошуючи на словах:

Не дуріте самі себе!
Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь...

Я був тоді в батьків одинак, то чи ж дивно, що матері на саму думку про розлуку зі мною серце розривалось. Та тут долучалося ще й інше. Мати була старосвітська жінка, міцно держалась старовини й боялась усякої новизни, а надто всього "городського". Город, де повнісінько панства й усяких пройдисвітів та злодіїв, видавався їй проклятим місцем, де, куди не ступиш, скрізь або спокуса, або розпуста на тебе чигає. Ну, як то віддати єдину любу дитину в такий Вавилон та ще в науку, де самі паничі вчаться?

Ніколи вона ні в чому не перечила батькові, а тут назвала його Іродом, що сказився і до рідної дитини жалю не має. Але батько затявся і стояв на своєму — світ синові розкрити, на механіка, а то й на інженера вивчити.

Набідкалась, наплакалась мати, та хоч як їй гірко було, а мусила скоритись: батько голова сім'ї, споконвіку так заведено.

Батько й сам би хотів переїхати до міста. Там би він з своїми вмілими руками не пропав, а до городської механіки, де є залізниця, паровий млин і всякі майстерні, не рівнятись сільській кузні. Як на те, в нього сталась прикра сутичка з нашим поміщиком. Панок це був задрипаний — в боргах, як у реп'яхах, але пихатий, шкідливий і мстивий.

Навесні в батьковій кузні й так завізно, а тут ще чорт пана приніс з поломаною бричкою. Батько був заклопотаний, на пана й не глянув. А той розприндився, кричить, щоб йому негайно бричку одремонтувати. Та не на того наскочив! Батько не любив, щоб на нього нукали, отож, поки не вдовольнив селян, він до панської брички й не підійшов.

З'їв пан від батька облизня, мусив чекати своєї черги, але й батькові це так не минулось.

Почав ображений панок нашіптувати становому на батька всячину. І бунтівник, мовляв, коваль, і мужиків проти поміщиків та начальства підбурює, і нелегальщину передержує. Так нацькував станового, що той сам з двома урядниками налетів незабаром до нас. Трусили вони в кузні і в материній скрині, навіть на горище лазили. Нічого вони, звісно, не знайшли в нас, тільки "Кобзаря" забрали. Нагримали, налаяли та й поїхали з двору. Проте, якщо такі гості завітали раз до хати, добра вже не жди — можуть унадитись.

Якби не мати, то батько того ж літа спродався б і подався до міста, бо вже йому не світило тепер на селі. Але мати нізащо. Щоб ото продати дідову хату, покинути своє село й пуститись світ за очі в той осоружний город? Та краще під тином умерти, аби серед своїх людей!.. І тут уже батько мусив піддатись і поступитись перед волею матері.

Але мене до міста таки повіз. Вступні іспити я склав краще за паничів, і мене, на диво батькові й самому мені, прийняли до гімназії. Купив мені батько синього гімназичного кашкета, набрав сукна, яке подешевше, і замовив кравцеві форменні костюм і шинелю до п'ят — "навиріст". Улаштував мене на квартирі в одного ремісника, погладив мозолястою, загрубілою долонею по моїй стриженій голові і сказав на прощання:

— Ну, ти ж тут, Іване, гляди не балуйся...

З тим і поїхав назад.

Дико й сумно здавалось мені попервах без батьків у місті, серед чужих людей, а надто в тій гімназії. Сміялися з мене учні за моє прізвище — Сметана й продражнили "Сметана без сиру", кепкували й учителі з моєї сільської вимови. Але вчився я добре і, якби не те моє гекання, окання та пом'якшення приголосних, де не треба, був би я першим учнем у клясі. Довго я навертав свого язика, щоб, читаючи з пам'яті "Полтаву" Пушкіна, вимовляти, мов латинське "г", звичне мені наше "г", бо в мене все виходило:

"Донос на гэтьмана злодьея
Царю Пэтру од Кочубэя..."

По десять разів поспіль загадував мені вчитель голосно на всю клясу повторювати, як скоромовку: "ґетман, а не гэтьман", "вадá, а не вóда", поки я якось наламався. До другої кляси я перейшов з похвальним листом і сам на підводі з базару приїхав до батьків на літні канікули. Батько був у кузні, коли я повернувся, а мати поралась біля печі. Коли я одчинив двері й переступив поріг, мати саме засувала рогачем чавуна в піч. Чи то, щоб похвалитись матері своєю вченістю, чи з пустощів дитячих, я привітав її "по-городському":

— Бонжур, мамаша! Как поживаете? Що нового и всё такое прочее?

Матері аж рогач випав з рук. Вона схопилась рукою за щоку й широко розкритими переляканими очима дивилась на мене. Наче перед нею стояв не я, а якийсь ошуканець, що спритно начепив на гімназичну форму дорогий дитячий образ її сина.

— Это я, маменька... Не смущайтесь... — промовив я, починаючи сам ніяковіти під тим, сповненим докору, образи й болю, материним поглядом.

— Та як же мені, сину, не смутитися, — не второпала мати моєї вченої мови, — коли ти, бачу, свого роду відцурався, он уже як до матері став варнякати! Отак тебе, синку, в городі образували!..

Мати скрушно похитала головою і з таким жалем подивилася, наче мене тяжко покалічили на все життя. Бачу, тут уже не до жартів. Виходить, я передав, як то кажуть, куті меду. Глипнув я спідлоба на матір, а їй з очей — кап сльоза, кап друга, а далі як заплаче, як застогне моя матінка, наче ховає мене... Тут уже я не витримав, кинувся до неї, схилив низько голову і, не сміючи підвести очей, прошепотів:

— Простіть мені, мамо, я більше так ніколи не буду...

Відколи на міському базарі якийсь нетруджений чорт поцупив у моєї матері півмішка яблук, а другого разу крамар обмахлював її в крамниці аж на вісімдесять копійок, вона не терпіла міста, де кожний чоловік видавався їй якщо не паном, то злодієм. Не любила вона й коли хто перед паном чи урядником у мові на "городські слова" ламався.

Проте, коли одного разу під жнива переходили через наше село кудись у Таврію заробітчани, мати охоче пустила їх до хати ночувати. Були вони всі в лаптях та сермягах, говорили подібно до городської мови, цебто по-російському, та мати їх добре пригостила вечерею, а рано-вранці спекла їм на дорогу хліб і, прощаючись, одрізала чималий шматок сала. Довго дивилась вона на шлях услід їм і співчутливо хитала головою. То були подорожні, про-

сті, як і ми люди, бідаки-селяни з дальньої російської сторони.

Мати простила. І я справді ніколи вже так не викаблучувався ні перед односельцями, ні перед батьком, ні, поготів, перед нею. Але тих моїх привітальних слів, що вразили її тоді в саме серце, вона не забула до смерти. Проте і вмерла вона невдовзі після того.

На зимові канікули я знову приїхав додому. Та цього разу я не впізнав нашої хати. Заходило Різдво, всі люди в себе по хатах сидять, готуються до свят, тільки в нашій хати куди не глянь — рейвах страшний і чужі жінки, як у заїзді, товчуться та зітхають. Лежить моя мати на полу простоволоса, без очіпка, і мечеться бліда, як крейда, а на ряднині під нею велика темна пляма. Батька нема. Як потім уже я довідався, він позичив у сусіди коні і зрання чимдуж погнав по фельдшера у дальнє волосне село. Збентежений і вражений, оглянувся я довкола і побачив колиску, прив'язану до сволока, якої в нашій хаті досі не було. Я здивовано зазирнув у неї здаля, коли це раптом там щось чмихнуло й заверещало. Це була моя сестричка, яку мати породила вчора, після чого й занедужала так. Колись, як був я ще зовсім малий, мені так хотілося, щоб у хаті до пари мені був братик або сестричка, але тепер мені було не до неї. Матері ставало дедалі гірше. На крик немовляти мати немовби прокинулась від бентежного сну. Вона підвелась на ліктях, розплющила змучені очі і — побачила мене.

— А я все кличу тебе, Івасику... Де ти був? — прошепотіла вона засмаглими вустами, видимо, ще марячи. — Підійди ближче, сину...

Потерпаючи від незрозумілого мені страху, що нараз пойняв мене всього, я тихо підійшов. Мати поклала мені на голову гарячу, аж пашіло від неї, руку і часто та уривчасто дихала. Їй, мабуть, було дуже тяжко. Вона хвилину помовчала, збираючи останні сили, і, спрагло, як риба на березі, ковтаючи розкритим ротом повітря, строго проказала:

— З панами, сину, не водись, з багатими не знайся, горнись не до тих, що... — мати не докінчила, але я збагнув, про кого вона хотіла сказати. — Горнись, дитино моя, до простих, до роботящих людей...

Мати здригнулась і замовкла. Рука її безсило скотилась з моєї голови і важко впала на постіль.

— Оце моє тобі останнє слово...

Мати тихо застогнала, зітхнула і, мабуть, тоді ж і померла.

В хаті заворушились жінки, мене завели до сусідів, і більше я вже не чув своєї матері.

Коли пізно ввечері батько привів мене додому, мати лежала в труні на столі, обряджена на смерть. Була вона зачісана, в очіпку, в чорній керсетці, в якій завжди ходила до церкви, і в білій мережаній сорочці. Лежала спокійно, схрестивши руки на грудях, мов спочивала по важкій роботі, а над нею сільський дяк гугняво читав псалтиря. Та це вже була не моя лагідна і строга часом матуся, а щось інше, не тутешнє, до чого вже не можна було підійти приголубитись, з чим навіть боязко було б лишитись самому в хаті.

Це я надто гостро відчув третього дня, коли перед тим, як накриють труну віком, батько підвів мене востаннє попрощатися з матір'ю. Я з острахом поцілував тверду й холодну, як крига, материну руку і жахнувся. Ні, це була не матуся, така тепла, ніжна й чула! Щось розмежувало й відгородило мене з батьком від тої нашої матусі — чи піп у чорних ризах та дяк з півчими, чи сама невблаганна смерть, що послала їх забрати від нас матусю.

Дивно і страшно було дивитися на горбик чорної перекопаної землі, що скоро звівся над білою пеленою снігу на кладовищі... І тоді раптом пригадались мені останні материні слова, ніби це з своєї свіжої могили вона ще раз прошепотіла їх мені: "З панами не водись, з багатими не знайся, горнись, сину, до простих, до роботящих людей..."

Та все на світі минається, все помалу забувається, забув згодом і я про свою страшну втрату, стерлись у пам'яті й ті материні слова...

Батько ближчої ж осени переїхав до міста, де я вчився, і стали ми жити тепер сиротами втрьох: батько, я і маленька сестричка Настя, що лишилась жити після смерти матері, як жива згадка про нашу незагоєну рану.

Хоч як журився батько по матері, хоч як шанував її пам'ять, та мусив оженитися вдруге. Треба ж комусь лад у хаті дати, коли він на роботі, треба Настю доглядати та й мене нагодувати та обшити. Взяв батько городську, бо, як виїхав із села, так і слід за ним туди запався.

Мачуха була з простих, видати, незлослива, сумирна жінка, сама вже вдова. Дітей у неї ні раніш, ні від батька мого не було, тимто ми з Настею не мали причини ремствувати, що вона, обділяючи, кривдить нас. Та й батько, якби дізнався, не потерпів би того. Як і мати колись, вона пильнувала, щоб на мені була чиста та ціла одежа, щоб не був голодний, не скажу, щоб і сварила коли вона мене, хоч і бувало за що. Та все ж заступити мені рідної матері вона не могла.

Настя не пам'ятала нашої матусі, їй було байдуже, хто в хаті порядкує. Я ж з першого дня дивився на мачуху вовкувато й через неї не держався дому. Я не міг їй простити, що вона посіла в нашій сім'ї те святе місце, яке могло належати тільки матусі.

Вивчивши уроки, я влітку цілий день гасав з хлопчаками по вулицях, ходив на річку, в ліс, знав усі околиці нашого міста, не минав жодної пожежі, хоч би де вона трапилась. Вчився, як і раніше, добре, переходив з кляси в клясу з похвальними листами, через те, мабуть, і батько спустив мене з ока і не звертав особливої уваги.

Навіть з вимовою в гімназії тепер у мене було гаразд. Хіба що тільки й досі не привчив себе казати "вада" або "дарога", бо мені все здавалось, що люди, які "акають" там, де на письмі стоїть "о", навмисне штучно кривляються. Був я в сьомій клясі і вже вчив літературу, чи "словесность", як вона в гімназії звалась. Я вже не бігав по вулицях, а зачитувався вдома Гоголем і Тургенєвим, Сенкевичем і Дюма, навіть роман Шпільгагена "Один у полі не воїн" я десь підхопив і одним духом прочитав.

Я почав жити нереальним, вимріяним життям своїх улюблених героїв. Я був спочатку д'Артаньяном, одним із мушкетерів Дюма, далі месником — графом Монте-Крісто, перекинувся в нігіліста Базарова і остаточно спинився на Інсарові, головному

персонажі романа Тургенєва "Напередодні", що справив на мене велике враження.

Але мої думки почали крутитись і коло подруг моїх героїв, і я став замислюватись, намагаючись уявити собі, котра ж із них усміхнеться мені в моєму житті. Чи буде вона поміщицею Одинцовою, яку покохав Базаров, чи самовідданою Єленою, що поїхала з Інсаровим навіть на війну — визволяти Болгарію, чи лермонтовською княжною Мері? Всі вони належали до того світу, в якому я ніколи не бував та й навряд чи міг коли доступитись туди. Зі всіх відомих мені досі літературних жіночих постатей єдина Шевченкова Катерина становила виняток, але вона була занадто проста, щоб увійти в складну гру моїх перших юнацьких марень. Та й Шевченків "Кобзар" мені давно вже заступили інші книжки.

І раптом двері в цей вищий світ, про який не могли й мріяти ні мій батько, колишній сільський коваль, а тепер простий слюсар невеликої майстерні, ні покійна мати, що так страхалась панів і всього панського, несподівано прочинились переді мною.

До нашого міста приїхав з Орловської губернії новий земський начальник. За тих часів це було неабияке цабе — дворянин, поміщик, один із перших на весь повіт аристократів. Посередині навчального року в сьомій клясі до мене на парту посадили його сина Анемподиста Кузьміна-Караваєва.

Я б не сказав, що цей юнак був зарозумілий чванько, як то часто бувало між людьми його породи, та й гнути кирпу йому не було чого. До науки він був не дуже кмітливий, а тут переїзд на нове місце, нова гімназія, нові вимоги, багато пропущеного часу. Одне слово, він дуже відстав від того, що ми вже вчили, і, щоб не лишитись на другий рік у клясі, йому треба було багато надоложувати. Самі обставини звели його зі мною, і він разу-раз звертався до мене по допомогу. Йому б навіть не в гімназії, а десь у кадетському корпусі, де вчились самі дворяни, слід би бути, та його батько вважав себе за ліберала і не віддав туди сина, хоч за кадетський корпус була і Анемподистова мати, пишна, гордовита пані, та й сам Анемподист. Він мріяв після гімназії одразу податись до кавалерійського училища, щоб стати якщо не лейб-гусаром, то кавалер-ґардом. Він мало цікавився літературою, з якої йому імпонував тільки лермонтовський Печорін, погано знав історію, з якої любив тільки походи Наполеона й бої на Кавказі Єрмолова, але зате йому були відомі назви й мундири всіх полків гвардії, знався на породистих конях і мисливських собаках, добре танцював навіть мазурку й умів грати в преферанс.

Він був убраний у форменний, але дорогого сукна костюм з крохмальним білим комірцем під сірою блюзою і носив добре пошиту касторову, як у офіцерів, шинелю. Мої Базаров з Інсаровим наганяли на нього нудьгу, але самим мною він зацікавився не тільки тому, що в мене можна було списати домашнє завдання з алгебри чи геометрії, дістати характеристику різних героїв з "словесности", але я міг бути й добрим провідником по недалеких річках та озерах, знав, де водяться дикі качки або де можна ловити на блешню щук.

Мене теж не могли не зацікавити акваріюм, краєвиди Карлсбада й Баден-Бадена, де Анемподист устиг уже побувати з батьками та сестрами на курортах, а головне, — справжня мисливська рушниця-двостволка зо всім мисливським риштунком.

Наступного літа ми поїдемо вдвох на полювання за місто. Я показуватиму, де качки та бекаси водяться, Анемподист стрілятиме. Ну, звісно, він дасть постріляти й мені. А тепер ми б могли повправлятись, стріляючи в що-небудь з маленької рушнички "монте-крісто", яка теж у нього є.

Все це була велика спокуса, але я не зважувався скористатись з неодноразових запрошень свого сусіди по клясній парті і прийти самому до його великопанських покоїв. Я все ж успадкував від батька його гордість, і думка про те, яким приниженим і нужденним виглядатиму я серед багатої обстанови Кузьміних-Караваєвих у своєму потертому, старому костюмчику, з залатаними черевиками, не знаючи, на яку ступити перед Анемподистовою ріднею, стримувала мене. Та одної травневої суботи, коли ми з Анемподистом вийшли з гімназії після останнього уроку, по вулиці проїхав і спинився неподалеку нас розкішний фаетон, запряжений парою рисаків, і хтось зсередини фаетона крикнув:

— Анемподисте, сідай!

У гімназії багато говорили — хто підлесливо, хто заздро — про Анемподистового батька Миколу Миколайовича Кузьміна-Караваєва, який мав у місті великий вплив, але я його досі не бачив. Зараз я збагнув, що це був він. Анемподист підбіг до фаетона, сказав щось батькові і той одразу ж, широко загрібаючи в повітрі рукою, запросив мене:

— Прошу ласкаво, молодий чоловіче!

Я зніяковів, але відступати було соромно. На розраду собі я тут же подумав: "Хай позаздрять тепер ті мої одноклясники, що вважали мене нишком за мужлана, а зараз бачать, як мене посаджено поруч самого Кузьміна-Караваєва, тоді як Анемподист легко вмостився на передньому ослінчику насупроти нас".

Рисаки рушили — і фаетон помчав.

(Далі на стор. 32-ій.)

Вадим СВАРОГ

ПИСЬМЕННИК ЗАГЛЯДАЄ В МАЙБУТНЄ

(Людмила Коваленко: "Рік 2245")

Під час третьої світової війни десь у районі Льодовитого океану зазнав аварії більшовицький військовий літак, що мав скинути на Сполучені Штати атомову бомбу. Екіпаж літака викинувся на парашутах, але не зміг вижити у крижаній пустелі і загинув.

У 2245-му році трупи загинулих були знайдені й повернені до життя вченими, озброєними новою, чудесною медициною. Четверо "радянських" людей, виду "гомо совєтікус" на різних етапах його становлення, опинилися серед людей, які появилися на світ років через триста після них.

Так починається роман-утопія Людмили Коваленко "Рік 2245".

Науково-фантастичну белетристику (якої в наші часи пишеться, мабуть, більше, ніж будь-коли) можна в основному поділити на дві категорії: типу творів Жюля Верна і типу творів Герберта Велза.

Автори фантастичних романів першого типу намагаються заглянути в технологічний світ майбутнього, передректи, яких чудес техніки досягне людство в прийдешні епохи. Як відомо, багато здогадів Ж. Верна стали дійсністю.

Автори творів другого типу, на основі критики сучасного їм світу, стараються передбачити ті зміни, що станутъся в психології майбутніх людей. Вони пробують угадати, чи будуть ті люди кращі від нинішніх, чи дальший технічний прогрес поліпшить їх вдачу, чи зможуть вони, і як саме, вирішити проблему узгодження швидкого технічного поступу з повільними темпами ментального розвитку людини, чи, може, навпаки, люди перетворяться на якісь іще гірші істоти.

Людмила Коваленко — не науковець і тому, натурально, схиляється до розгляду проблем, характерних для фантастичного романа другого типу. Щоправда, в її романі про майбутнє теж є немало чудес техніки, але не в них центр ваги її твору. Дива майбутньої технології показано в її романі надто загально, без деталів і без передісторії їх виникнення.

Зате Л. Коваленко цікавлять зовсім інші, і мабуть, ще важливіші проблеми, пов'язані з різними можливостями розвитку людського менталітету. Ці проблеми, власне авторчині побажання майбутньому світові, виростають з її критичного ставлення до багатьох явищ нашої сучасної дійсности.

Чи треба підкреслювати, що такий науково-фантастичний роман, написаний українською письменницею у вільному від будь-якої партійної диктатури світі, де його ніхто не може піддати доктринальній цензурі, — безперечно, є надзвичайно цікавим літературним фактом?

Як видно з переказаного вище його зачину, твір Л. Коваленко одночасно психологічний і ідеологічний. Його тема цікава й актуальна в найширшому розумінні цього слова. Звичайно, центр інтересу його не в зовнішній фабулі, і не в тому, яким письменниця уявляє собі прийдешній світ, а в тому, що вона думає про сучасний нам світ, про сучасних людей та про їхні проблеми.

Про роман Людмили Коваленко можна написати і дуже багато і дуже мало. Я постараюсь написати стільки, щоб дати читачеві уявлення про мислі авторки, про визначені нею проблеми — значно важливіші, ніж сюжет твору, який мусить служити насамперед кістяком для цікавіших елементів романа.

Сталося так, що в центрі романа стоїть — напевно, у відповідності з замислом авторки — абсолютно негативний "герой" на ім'я Іван Ранцев, бомбометник загинулого літака, людина, якій було доручено скинути атомову бомбу на Америку. Це людина наскрізь "радянська" — звичайно, не в тому позитивному розумінні, який вкладають у це слово комуністичні апологети, а у фактичному, справжньому розумінні цього слова.

Іван Ранцев це тип людини, сформований чи культивований Сталіним і не десталінізований Хрущовим з тієї причини, що комуністичний "спосіб життя" може здійснюватися людьми тільки такого типу. Ранцев — тип узагальнений, підкреслений, і в ньому, як у краплині води, віддзеркалюється ментальність більшовицького світу — так, як герої творів Салтикова-Щедріна й Гоголя конденсують у собі характеристичні риси психології старорежимної Росії.

Перед тим, як розглянути ментальність Ранцева, треба дещо сказати з приводу цього персонажа в творі Л. Коваленко.

Іван Ранцев — росіянин. Оскільки твір Л. Коваленко не лише психологічний, а й ідеологічний, то цим авторка начебто відкриває себе для обвинувачень у національній пристрасності, у шовіністичних тенденціях. Отже, чи винна вона в цьому гріхові і в якій мірі?

Час від часу в нас з'являються статті й брошури, у яких нашому народові приписується всі можливі позитивні якості, яких начебто бракує іншим народам. Проте кожній мислящій людині ясно, що всі такі твердження являють собою лише благочестиву наївність.

Я не сумніваюся, що Людмила Коваленко прекрасно розуміє, що серед українців є не менший відсоток національно безвартісних і навіть морально негідних елементів, ніж серед представників інших національностей. Отже, є симпатичні особисто росіяни, як є симпатичні українці, і є несимпатичні українці, як і несимпатичні росіяни. Українські комуністи нічим не кращі від російських чи китайських комуністів. Комуністичну диктатуру в Україні встановляли спільно з росіянами й українські агенти Кремля, які люто винищували своїх земляків-антикомуністів.

Усяка ідеалізація стоїть на перешкоді вдосконаленню. Самокритика (якщо вона не переходить у самозневагу) завжди конструктивніша від самовихваляння.

Ми домагаємось своєї політичної незалежности

не тому, що вважаємо себе кращими й вищими від інших народів, а тому, що прагнемо до свого вдосконалення, до розвитку й піднесення нашої самобутньої культури. А піднесення культурного рівня будь-якого народу можливе тільки на основі його власних історичних традицій, що виникли на протязі віків і найкраще відповідають його національній вдачі і долі.

В атмосфері колоніяльної залежности народна духовість нівечиться й загниває. У народному організмі розвиваються різні моральні недуги, насамперед комплекс меншевартности й опортунізм, рабська психологія. Основні ментальні хиби нашої спільноти, усі вияви нашої культурної провінціяльности є передовсім наслідками того, що різні колонізатори протягом віків намагалися позбавити масу нашого народу його особливої духовости, "розрідити" наш народ усякого роду перевертнями й відступниками.

Іван Ранцев, отже, міг би бути й українцем. Але Л. Коваленко не пише "самокритичний" твір. У літературах всіх народів є багато літературних творів, автори яких, за настановою відомого німецького критика, з найкращим патріотичним почуттям шукають рідний їм національний тип не в найгірших, а в найкращих його виявах. Виводячи в своїх творах неґативні типи, вони роблять їх чужинцями. Можна, звичайно, критикувати авторів за таку поставу, але, на мою думку, вони не завжди роблять це лише з суто шовіністичних мотивів.

В образі Івана Ранцева ми бачимо не етнічного росіянина взагалі, а узагальненого до ступеня символу речника комуністичної аґресивности й імперіялізму, який — цього не будуть заперечувати й самі росіяни — виступає супроти всіх неросійських народів своєї імперії у вигляді русифікатора й руїнника інших національних культур. Ми нічого не маємо проти російської культури, але дуже багато чого маємо проти славнозвісного російського "месіянізму", яку б політичну систему він не ніс.

Після цього ми можемо перейти до аналізи Івана Ранцева — хто б він не був за національністю. Головним змістом цього образу, його головною "темою" є ворожість, навіть злоба до всіх, психічно незрозумілих і чужих для нього, усіх духово глибших від нього. Він поважає лише грубу фізичну силу і хоче панувати над своїм оточенням та нав'язувати йому свою волю лише жорстоким насильством; інші методи йому не імпонують. Але довгі роки виховання в атмосфері більшовицької демагогії привчили його "виправдувати" своє прагнення до влади "ідеалістичними" мотивами соціяльного характеру.

Ніяких ідеалів у нього насправді немає. Комуністичний режим для нього найпридатніший тільки тому, що він гнобить кращих і розчищає шляхи до влади людям грубим, брутальним і безпринципним, та дозволяє їм тримати інших у покорі методами плоскої демагогії й політичного терору. Вони знають, що в іншому світі вони будуть видні всім такими, якими вони є в дійсності — людцями дрібного душевного калібру, з повним браком справжнього альтруїзму, нездібністю до високої культури та з величезним комплексом неповновартости.

Людмила Коваленко яскраво змалювала весь той комплекс неґативних властивостей, які несе в собі Ранцев, але вона показує нам уже, так би мовити, "готовий продукт". Вона обмежується показом "зовнішньої поверхні" Ранцева. Більшого вона, звичайно, й не може показати, бо історія становлення Ранцева як типа та психологічна його аналіза геть вийшли б за рамки її твору.

Риси характеру, властиві Ранцеву, не є продуктом лише однієї нації чи певної політичної системи. Як психологічний тип, Ранцев не є специфічною й унікальною дитиною комуністичного режиму; він лише використав його в своїх інтересах — так, як колись, наприклад, мисливці використовували для полювання хижі інстинкти сокола.

Ранцеви існували в усі часи людської історії. Брутальність і жорстокість не являють собою нічого нового в літературі. Жорстокости було багато ще в стародавньому й античному світі і проти неї протестували й тоді кращі письменники. У різні епохи людська брутальність одержує, проте, різну мотивацію, різні приводи та різне "забарвлення". Аналізуючи психіку Ранцева, було б дуже цікаво й повчально показати, що саме нового внесла в природу й техніку людської брутальности комуністична система.

У романі Л. Коваленко Ранцев швидко проникається жагучою ненавистю до того світу, у який він потрапив; до світу, в якому люди зовсім звільнилися від усіх колишніх людських вад. Серед цих людей, яким абсолютно чужі всі риси його натури, йому немає місця. Він вирішує організувати в цьому світі "революцію" та здобути для себе диктаторську владу.

Звичними для нього методами більшовицької демагогії Ранцев намагається приєднати собі спільників і серед робітників нового світу, і серед тих, хто воліє не працювати, а збавляти своє життя в бездіяльності. Але його просто не розуміють. Від нього відсахнулися навіть його товариші по літаку; вони вжилися вже в новий світ та знайшли в ньому місце для себе.

Таким чином єдиною зброєю Ранцева в його бунті проти нового світу залишається ота атомова бомба, яку він колись мав скинути на Америку і яку він сховав від людей 2245-го року. Але його боротьба з ними кінчається його власною загибеллю.

У цьому й полягає загалом нескладний сюжет твору Л. Коваленко, інтересно задуманий, як свого роду антитеза до багатьох "радянських" фантастичних романів, у яких "радянські люди", потрапляючи в інші світи, очолюють тамтешніх пригноблених робітників та організують переможну "соціяльну революцію".

У процесі розгортання сюжету авторка висловлює багато цікавих думок та малює ряд картин майбутнього світу. Її здогади варті того, щоб над ними задуматись. Яким же, на її думку, має бути прийдешній світ?

В історії наукової мислі змагаються два протилежні уявлення про майбутню долю людства. Одним вимальовуються перспективи сталого піднесення людського суспільства; інші, навпаки, передбачають дедалі більші злигодні людства. Згадаймо хоча б картину прийдешнього проґресу в історичному гимні Кондорсе та похмурі передбачення Мальтуса...

Ми переживаємо нині трагічну, ментально хвору епоху, що начебто загрожує світові перспективами тотального знищення. Проте й тепер є оптимісти, які виступають із прогнозами кращих часів для найближчої історії людства (якщо його не спіткає скора катастрофа). Песимісти ж і далі страшать нас неминучими катаклізмами.

Припустімо, що людство так чи інакше позбудеться навислої над ним примари "комунізації". Який буде дальший хід еволюції людини?

Серед антропологів неодноразово ставилося питання про можливу зміну майбутньої людини: чи збережеться людина як вид протягом наступних років історії Землі? Як уплине дальша еволюція людини на її антропологічний тип? Чи вона проґресуватиме далі, доки не стане "надлюдиною", чи колись геть зникне з лиця Землі, щоб поступитися місцем іншому, вищому видові живого організму?

Американський зоолог проф. Вільям Спур вважає, що через тисячі років людина стане новим антропологічним типом — результатом змішання всіх нинішніх рас. На його думку, вона буде мати кав'яно-сірий колір шкіри, чорне, трохи кучеряве волосся й темні очі. Зросту вона буде того ж самого, що й тепер.

Ще пізніше людина сильно відрізнятиметься від нинішньої. Внаслідок довгої еволюції вона матиме більший мозок і розвиненіший інтелект. Голова в неї буде більша, вилиці менші, зуби дрібніші. Розвиватиметься вона повільніше, але житиме довше.

Спур передбачає, що наука й технологія зрештою уповільняють перебіг еволюції людини. Штучна контроля оточення, ріст населення й зникнення географічних бар'єрів будуть у числі цих факторів. Звичайно, поки ще існуватимуть окремі державні організми й окремі раси, ті чи інші причини — наприклад, обмеженість харчових ресурсів, різниці в ступені розмноження, соціяльні конфлікти тощо — будуть у великій мірі впливати на остаточний демографічний продукт.

Ще цікавішою є проблема майбутньої людської ментальности. Вплив сучасної науки на душевне життя людей, вельми великий і різноманітний навіть тепер, у майбутньому буде невпинно зростати. У зв'язку з цим інтересно познайомитись з думками англійського філософа Б. Рассела, який у своїх численних висловлюваннях наговорив чимало неслушного, але сказав і дещо варте уваги.

Життя людського духа традиційно поділяється на три аспекти: мислення, бажання (воля) й почування (емоції). У цьому поділі немає великої наукової цінности, але він зручний для дискусії про деякі актуальні проблеми.

Головний ефект сучасного знання проявляється, безперечно, в нашому мисленні, але вже видно, що він позначається і в сфері нашої волі. Наука матиме такий же значний вплив і на сферу наших емоцій. Як відомо, астрономія констатувала, що Всесвіт постійно розпросторюється й зоряні світи дедалі більше розходяться у світовому просторі. Подібно до цього відбувається й тривалий процес поширення людського ментального "космосу".

Що постійно збільшується здібність людського інтелекта розуміти надзвичайну складність світобудови — це ясно всім нам. Якби, скажім, людина з якоїсь іншої пляпети залетіла на нашу Землю років 500 тому й почала розповідати тодішнім ученим теорії Айнштайна, то їх ніхто б не зрозумів. Тепер люди самі творять просто фантастичні в своїй складності теорії.

Але знання це не те саме, що мудрість, яка являє собою гармонічне поєднання знання, волі й емоції. Мудрість не обов'язково зростає одночасно з наукою.

Почнімо з волі. Є речі, які людина може зробити, і речі, яких вона не може доконати. Історія про Канута, який заборонив морському приплинові підійматися, має показати безглуздість хотіння того, що є поза людською спроможністю.

У минулому людська спроможність була дуже обмежена. Погані люди навіть із найгіршими намірами могли спричинити лише обмежену кількість лиха. Добрі люди з найкращими намірами могли зробити лише вельми обмежену суму добра. Але в міру того, як зростає людське знання, зростає й людська спроможність творити добро й зло. Уже в нашому науковому світі, а в недалекому майбутньому тим більше, погані люди могтимуть творити ще більше зла, а добрі люди — більше добра, ніж могли уявити собі наші предки навіть у своїх найфантастичніших мріях.

Досі людський рід вижив тільки через своє невігластво та невмілість. Людина — хижа істота, і завжди існували люди, які чинили все зло, на яке вони тільки були здатні. Їх діяльність була обмежена лише межами їхньої техніки. Тепер ці межі швидко зникають.

Якщо з нашою, щораз більшою, спроможністю ми будемо прагнути цілей, не кращих від тих, що їх тирани прагнули в минулому, то люди позникають так, як колись позникали допотопні динозаври. А вони теж колись були панами творення! Проте, не зважаючи на всю їхню величезну фізичну силу, вони мусили вимерти й очистити місце дрібним сотворінням — таким , як пацюки й миші.

Якщо людство розвиватиме свою науку без одночасного осягнення мудрости, подібна доля чекатиме й людей. Якщо збільшена спроможність, яку наука дає людській волі, має стати для людей благом, а не прокльоном, то цілі, до яких мусить бути спрямована наша воля, повинні підноситись співмірно з ростом нашої спроможности домагатися їх.

Досі по неділях нам наказували любити наших ближніх, але в інші дні тижня нас закликали ненавидіти їх. А в тижні буденних днів у шість разів більше, ніж неділь. Досі шкода, якої ми могли завдати нашим ближнім, була обмежена нашою некомпетентністю, але в новому світі, на порозі якого ми стоїмо, таких меж уже не буде, і наша ненависть до ближніх може завершитися цілковитою катастрофою для всіх нас.

Ці міркування приводять нас у сферу емоцій. Наша мета визначається нашими почуттями. Наші почуття вирішуватимуть, як саме ми користуватимемось величезним збільшенням своєї потуги.

Наш емоціональний світ, як і всі інші ментальні здібності, поступово розвивався в боротьбі за існування. За найранніших часів людські істоти ділилися на групи, що поступово більшали — від

родин і родів до племен, потім до народів, і, нарешті, до супранаціональних об'єднань.

У перебігу цього процесу біологічні потреби появили дві протилежні системи моралі: одну для вжитку у своїй власній соціяльній групі і іншу для зносин із чужинцями. Десять заповідей кажуть нам, наприклад, не красти, але поза нашою групою ця заборона підлягає багатьом обмеженням.

Проте, в новому світі, створеному модерною технікою, загального й індивідуального добробуту треба буде домагатися методами, цілковито відмінними від тих, які застосовувались раніше. Нації скорше доможуться добробуту, якщо будуть співпрацювати, ніж тоді, коли будуть воювати чи змагатися якимись іншими способами. Якщо змагання між народами ще триває, то лише тому, що людські почуття не "ростуть" у тому темпі, в якому росте наша технологія.

Релігія давно вчить нас, що наш моральний обов'язок — не бажати іншим зла, так, як ми не бажаємо його собі. На жаль, сильні й діяльні люди досі не звертали особливої уваги на це вчення. Проте, в новому світі, який підіймається навколо нас, ця заповідь релігії буде не лише моральним обов'язком, а доконечною умовою для самозбереження. Весь людський світ стає щоразу подібнішим до єдиного організму.

Проповідники й письменники ніколи не втомлювалися повторювати людству, що воно здатне стати мудрим, і що мудрість полягає не в самому знанні, і не в самій волі, не в самому почутті, а в синтезі і нерозривній єдності всіх трьох.

Дехто з давніх грецьких мудреців, особливо Сократ, думав, що самого знання досить для того, щоб зробити людину досконалою. На думку Сократа, ніхто не грішить навмисно, і якби всі ми мали досить знання, то всі поводилися б бездоганно. Сократ не мав слушности. Можна уявити собі сатанинську істоту з величезним знанням і таким же величезним запасом злостивости, і ми знаємо, що такі люди справді бували в людській історії досить часто.

У повсякденному житті нас раз-у-раз обсідають різні турботи й прикрості. Але можливо — і справді мудрі люди довели це — жити в світі настільки великому, що турботи повсякденного життя здаватимуться тривіяльними, а цілі, які викликають наші найглибші емоції, набуватимуть дещо від величезної широчини нашого космічного мислення.

Декому осягнути це буде легше, іншим — трудніше, але всі, кого хоч трохи торкне своїм крилом мудрість, зможуть осягнути це в тій чи іншій мірі та досягти такого душевного миру, який дасть широкий простір їхній діяльності, але визволить їх від виснажуючих людину злих почуттів і злої волі.

Я прошу читачів не нарікати на мене за цей екскурс у царину філософії. Це має дуже близьке відношення до теми моєї рецензії: Людмила Коваленко передбачає майбутній світ саме таким, яким його хотів би бачити й англійський філософ. У її майбутньому світі вже немає окремих національних держав, світ поділено за зовсім іншими ознаками, а люди селяться вільно, де лиш бажають.

Але прийдешній світ Л. Коваленко цікавий не тільки своїм, так би мовити, зовнішнім оформленням. Майбутні люди в її романі цілковито звільнилися від усіх колишніх людських вад — насамперед від жадоби, від егоїзму, від бажання владувати над іншими. А це в свою чергу звільнило їх від багатьох душевних недуг та неврозів.

Тут перед нами природно виникає питання: а чи може людська натура звільнитися від тих пороків, які нині вважаються неминуче притаманними їй?

На таке запитання є три можливих відповіді:

Згідно з першою, люди, покоління за поколінням, залишаються в істоті своїй незмінними. Комплекс фізичних і ментальних характеристичних рис, які становлять специфічну природу людини, ніколи не мінявся й не зміниться — аж до того часу, коли людина в наслідок якоїсь мутації перетвориться на істоту іншого роду.

Людська поведінка визначається незмінними властивостями людської натури — завжди однаковими ментальними здібностями, тим самим "набором" емоцій. Індивід може до певної міри змінити свої успадковані риси вдачі, але кожна людина починає своє життя з тими самими властивостями своєї природи.

Другий погляд виходить з еволюційної гіпотези, нині прийнятої в науці. Згідно з нею, людська натура зазнала чимало еволюційного розвитку за останні 80.000 років. Ґенетична конституція людини змінилася і це відобразилося в помітних змінах у її тілі і її розумі. Деякі з цих змін сталися за порівняно короткий період відомої нам людської історії, а інші зміни ще тривають.

Третій погляд — історичний чи соціологічний — твердить, що людина змінюється відповідно до змін у культурі й суспільстві, де вона живе. Деякі протагоністи цієї концепції вважають, що людська натура формується соціяльним оточенням, і в різні епохи людина є продуктом свого часу. Інші думають, що людина сама здатна змінювати і своє суспільство і саму себе за власною волею, тобто "людина сама робить себе". Так думають, наприклад, екзистенціялісти.

Як пише д-р Адлер, "є певне непорозуміння у відомому вислові »Не можна змінити людську природу«". Це може значити, що людина, як і всякий інший вид живого організму, має природу, що лишатиметься незмінною, доки існуватиме цей вид. А може цей вислів виражає консервативну, песимістичну думку про те, що різні соціяльні лиха, наприклад, війна, гноблення, бідність, не можуть бути відвернені. Така вже, мовляв, людська природа...

Покійний американський філософ Джон Дьюї в своїй праці "Людська натура й поведінка" заперечував подібну думку, вважаючи, що соціяльні лиха можуть бути ліквідовані, якщо дати новий лад основним людським імпульсам та спрямувати людську діяльність у нові канали. Інакше кажучи, щоб поліпшити людську природу, треба спочатку поліпшити людські інституції.

Не людина, а суспільство може бути поліпшене, так би мовити, штучним втручанням. Але й людське суспільство не може бути поліпшене поза незмінні властивості людської натури. Вираз "людина — соціяльна істота" означає, що людина завжди потребуватиме для свого життя суспільства. А вираз "люди не янголи" значить, що людські суспільства завжди потребуватимуть урядів. Іншими словами,

людина нездатна жити в умовах анархії, і так буде завжди. Вся проблема лише в тому, яким мусить бути урядування. У романі Л. Коваленко урядові функції виконують найстаріші й наймудріші чоловіки й жінки, авторитет яких безперечно визнається всіма.

Ось відповідний уривок з романа:

Новоприбульцям у новий світ розповідають, що урядові функції в них виконуються старшими. Іван Ранцев хоче знати, як же робляться "старшими".

"— Старші — це ті, кого Бог обдарував здібністю пізнавати, мислити й коритися. — поважно відповів Петрик. — Ти цього не зрозумієш... я теж іще не розумію. Для цього треба прожити не менш 150-200 років. Треба, щоб людина пережила дитинство, молодість, зрілість і сама пізнала, розумієш, сама, а не з чужих слів, що то все — нічого не варто. Що все це — підготовка до справжнього життя..."

В іншому місці свого романа авторка говорить про підготовку старших трохи більше:

"Років до 14 дитина залишається в родині — ходить до дитячого садка й початкової школи. В 15-16 іде до дальшої науки й спорту. Там перебуває до 25-27... Після того 5-6 років мандрує по Землі, знайомиться з людьми, професіями... Років у 33 чи 34 відбуває два роки обов'язкової державної праці. Після того починає жити самостійно — жениться чи спеціялізується в якійсь професії... І так років до ста.

У сто років, приблизно, людина вже стомлюється жити старими обов'язками й інтересами... Інші люди цікавлять її тоді, їй хочеться передати свої знання іншим, щоб вони не загинули марно. Здебільшого такі люди вибирають собі працю серед людей або для людей. Наші керівники всі мають понад сто років..."

Вище я вже відзначив, що в майбутньому світі Л. Коваленко люди позбулися всіх вад і їхнє суспільство будується на християнських чеснотах, на бажанні ближнім того, що кожен бажає самому собі. Один із жителів нового світу розповідає новоприбульцям:

"— Кожна людина самотня, доки не створить собі друзів і не виробить у собі любови. У нас це робиться вже з дитинства, само собою. Вам треба виробити в собі любов... якщо ви зможете... Я знаю, Керівник говорив мені, що ви боялися самотности у вашому житті і тому любили бувати в гурті, хоч би вам той гурт і був неприємний... Ви мусили жити з випадковими людьми, мусили працювати з випадковими людьми — і знали, що це вже так до смерти... Тому ви ненавиділи інших людей... Тому деякі хотіли вилізти назверх і там на самоті командувати отими ненависними людьми. ...Тепер цього немає! Хочеш бути з людьми — будь, але так, щоб не заважати їм, а вони тобі... Не хочеш — живи, як хочеш... Постачальні колонки є скрізь... Ідіть із спокійним духом!.."

Людмила Коваленко особливо підкреслює, що майбутній світ буде суспільством людей, звільнених від усяких неврозів. Спокійний дух — це найвище благо прийдешнього світу.

Що значить звільнити людей від неврозів?

Це значить, насамперед, звільнити людей від турбот про завтрішній день, про матеріяльні засоби існування, а між іншим, також відучити людей від нагромадження різного майна та від хибного честолюбства.

Це значить також звільнити людей від боязні хвороб і смерти, для чого треба зробити людей філософами; це значить також зробити кожну людину вільним творцем у вибраній ним для себе царині діяльности чи творчости, до якії він має природний хист та інтерес.

Іншими словами, звільнити людину від неврозів це в найширшому розумінні означає звільнити її від тваринної потреби боротися за своє і своїх близьких існування, бо лише в цій боротьбі виникають ті критичні ситуації, що допроваджують людину до того стану моральної депресії, що в психології називається "фрустрація". У нашій мові для цього слова немає точного відповідника. Це такий стан ментального, психічного пригноблення, що викликається свідомістю своєї безсилости й безпорадности в боротьбі проти дужчих від людини сил, створених несприятливою ситуацією.

Усе сказане вище, звичайно, не вичерпує всіх факторів, що спричиняють у людській психіці різного роду неврози, але називає бодай основні з них.

Тепер виникає проблема: якщо ми звільнимо людину від усякої боротьби за існування, якщо ми розстелимо перед нею життєвий шлях, посипаний трояндами, то які стимули дамо ми їй для того, щоб підтримувати в ній активний інтерес у житті, стимули для того, щоб у неї не атрофувалися її органи, призначені природою для безперервної практики?

Чи не буде подібного роду існування початком виродження людства, кінцем якого буде імперіялістичний похід проти Землі брутальних жителів якоїсь іншої плянети, які візьмуть землян "голими руками" та приречуть їх на рабство або вимирання?

Щоправда, в творі Л. Коваленко майбутні люди завзяті спортсмени й вельми працьовиті; вони навіть самі для себе вигадують різні нагоди працювати. Але це не здається дуже переконливим.

Здивувало мене й те, що хоч ці люди й багато працюють, але мало філософують і дуже мало займаються естетичною творчістю, тобто мистецтвом. Може авторка недоцінює ролю мистецтва в майбутньому світі, де людина, власне, не матиме сильніших стимулів для праці?

Творчий інстинкт лежить у природі людини. Як відзначає Г. Рід, ми повинні раз назавжди визнати існування хоч і тісно поєднаних, але все таки двох модусів інтеліґентности: один з них можна назвати картезіянською інтелігентністю, бо Декарт перший із філософів відділив розумування від чуттєвої залежности від речей (я мислю, значить я існую).

Другий вид інтелігентности можна назвати естетичним, бо він підтримує контакт з чуттєвим світом на кожній стадії розумування (я почуваю, значить я існую).

Картезіянській мудрості ми завдячені великими конструкціями раціоналістичної чи ідеалістичної мислі, естетичній — відкриттями в царині фізичних наук та творенням мистецьких вартостей. Модерне людство ніколи не дотримувало належного балянсу між цими двома видами мудрости, у ре-

зультаті чого створилася прірва, яка відділяє людину почуття від людини мислі.

Незалежно від того, чи ми науковці й техніки чи мистці, наша мета — створити суспільство, звільнене від неврозів, цивілізацію, звільнену від соціяльних злигоднів.

Цієї мети навряд чи можна досягти політичним законодавством, і ще менше якоюсь формою тоталітарного примусу. Зміна мусить відбутися органічно і вона повинна відповідати тим життєвим законам, які від моменту народження визначають фізичну й психологічну рівновагу розвиваного життя.

Ці закони відомі. Треба лише піднести їх до маштабу нашої соціяльної проблеми та одухотворити їх тією вірою в життя, яка освячує всю вищу людську діяльність. Життя в його найінтимніших виявах є мудрістю, воно творче, воно являє собою мистецтво.

Мистецтво, як говорив Лев Толстой, задовольняє три основні потреби: еволюція почуття здійснюється за допомогою мистецтва; мистецтво доступне всім людям; мистецтво і тільки мистецтво може усунути з життя брутальне насильство. "Завдання мистецтва величезне. За допомогою справжнього, нефальшивого мистецтва, якому сприяє наука і яке веде релігія, оте мирне співробітництво, яке нині підтримується зовнішніми засобами — судами, поліцією, доброчинними закладами і т. д. — буде досягнене вільною і радісною активністю самих людей".

Необов'язково погоджуватися з Толстим у всьому, що він сказав, але треба підкреслити, що він, як ніхто інший з часів грецьких мудреців, ясно розумів, що мистецтво не орнаментальний додаток до життя, не втіха, не забава, а орган людського життя, який переводить відчуття людини в почуття. Мистецтво не лише є процесом рівноважливим із наукою для життя й прогресу людства, але мусить єднати людей у спільних прагненнях і в любові до життя.

Наступні людські покоління можуть бути свідками об'єднання різнокультурних людських суспільств. Тоді роля мистця полягатиме в тому, щоб знайти "гуманізований" образ прагнень і ідеалів усього людства. Силою своєї здібности давати видимі символи значним ідеям мистець зможе знову, як колись, стати пильнувателем суспільної свідомости.

У прийдешньому світі Л. Коваленко мистецтво здійснюватиме надзвичайно важливе завдання оберегати людей від нудьги та духової нівеляції в одноманітній масі конформістів. Мистецька діяльність дасть людям можливість і стимул для оформлення й утвердження своєї індивідуальности.

Цікавою, але й вельми дискусійною є думка авторки про те, що мали б робити в майбутньому світі з "реформаторами з покликання", безґрунтовними мрійниками й базіками. На авторчину думку, їх слід було б ізолювати десь на Місяці. Але той факт, що авторка допускає існування таких "дефективних" людей ще й у 23-му сторіччі, говорить про те, що в її ідеальному суспільстві ще є якісь недоробки. Колись і Платон хотів не допустити поетів у свою республіку.

Занадто суворим здається мені присуд, який авторка виголошує літературі наших днів:

"Більшість книжок була для ваших людей те саме, що алькоголь — жити було безглуздо й неперeносно тяжко, і люди дурманили себе книжками, щоб забути дійсність... Ні, ваших книжок тепер ніхто не читає!.. Ти не можеш уявити собі, скільки слів витрачали люди в своїх книжках триста років тому... Мільйони!.. Під кінець люди зовсім перестали розуміти один одного..."

Звичайно, відколи почалося книгодрукування, почали появлятися й книжки, яким краще було б зовсім не появлятися на світ. Але не лише в літературі, а й в усіх сферах людської діяльности "бракованої продукції" завжди було більше, ніж доброї, повноцінної. Це наша посередня плата за змогу й право творити.

Але ж яким було б наше життя без книг — без мудрих книг, які примушують людей замислюватись над життям? Без них ми й досі не вийшли б з дикунського стану. Без них неможливий був би і той майбутній світ, що його вичаровує Л. Коваленко.

На цьому я мушу закінчити свою рецензію. У творі Людмили Коваленко є ще чимало цікавих думок, з приводу яких хотілося б і слід було б поговорити, але для цього треба писати не журнальну статтю, а цілу брошуру.

Оцінюючи книгу Л. Коваленко як літературний твір, треба відзначити дещо знижений її мовостиль, певну спрощеність образів і думок — так ніби авторка свідомо припасовувала свій стиль до рівня масового читача, побоюючись, що йому трудно буде перетравити неунаочнені абстрактні ідеї.

Проте, кваліфікований читач, напевно, бажав би, щоб люди 23-го сторіччя були рафінованішими і насамперед більшими філософами, щоб стиль їхніх розмов був інтелектуально глибшим та вільнішим від деяких кольоквіялізмів, властивих скорше нашій, тобто для них давно проминулій, добі.

У всякому разі "Рік 2245" посідає в нашій еміґрантській літературі особливе місце тим, що, прочитавши його, читач ознайомиться з цілим колом соціо-філософських проблем, над якими йому, може, схочеться подумати ще й ще раз.

Мислити — це не лише привілей, але й обов'язок людини. У вирі злободенних турбот ми часто забуваємо про цей обов'язок. У наші часи, коли люди повинні задумуватися особливо часто, наша "широка маса" думає все менше й менше.

Незалежно від того, в якій мірі ми поділяємо авторчину візію майбутнього світу, книга Л. Коваленко — це книга задуми над важливими й значними проблемами. Ці думки, звичайно, не принесуть нам зайвого доляра й не наблизять часу купівлі більшого телевізора, але вони збережуть нашу людську гідність і підтримають нас на рівні "гомо сапієнс".

ДОРОГІ ЧИТАЧІ!

Перевірте Ваші наліпки — число після Вашого прізвища показує, по яке число у Вас заплачено.

Це число журналу 126/127. Якщо у Вас на наліпці стоїть число менше від 127, то це означає, що Ви вже спізнились з відновою передплати: відновіть її самі і вчасно.

Микола ХИМИЧ

Українська революція з усякої перспективи

У журналі "Листи до приятелів", ч. 2, 3, 4 за 1959 рік надрукована стаття д-ра Івана Лисяка-Рудницького "Українська революція з перспективи сорокаліття".

Думаю, що автор поставив собі за завдання спробувати подати стислу аналізу нашої революції 1917 — 1921 рр. Це йому зробити вдалося. Треба тільки побажати, щоб цю тему він розробив ширше, бо в журнальній статті, та ще й у такому мініятюрному журналі, все виглядає схематично.

До позитивних моментів статті треба віднести:

Перше: Влучну та оригінальну і справедливу думку, відносно того, що УНР, як державна формація найбільше відповідала настроям населення України. Доказом того є той факт, що тільки вона трималася власними силами. Українська держава за гетьмана та УРСР трималися виключно за допомогою зовнішніх сил. Цілком правильно — без них вони не протрималися б ні одного дня.

Друге: Треба відзначити сміливість автора, що він, що згідно з історичною правдою, відверто сказав: "В період Визвольних змагань поважний відлам політично активних і національно свідомих українських сил прийняли радянську плятформу". І далі: "Це не було явище тільки аґентурного порядку, але ідейно-політична течія українського громадянства" (ч. 2, стор. 5).

У наших публікаціях досі ніхто на таке не відважився.

Але в статті є висловлені такі думки, яких не можна залишити без зауважень.

Перше: Коли автор розглядає хід визвольних змагань, а особливо, як мова йде про помилки та про людей, які їх робили, то тут є на увазі тільки Центральна Україна. Про помилки в Галичині (і галичан) ніде нічого нема. А помилки були й тут і вони заслуговують на суворішу критику, ніж перші, з таких міркувань:

Центральну Україну революція застала цілком не підготовленою у всіх ділянках. Галичина ж деяку підготовку мала. Нехай не реґулярно, але ще від 1848 року мала якесь окреме представництво у віденському парляменті, що дало бодай деякий досвід у державних справах. Може всього пару років, але мала свою військову силу (УСС), чим придбала хоч мінімальний досвід у воєнних справах. Конституційні можливості Австро-Угорщини дозволяли на деяке національне виховання населення.

У Центральній Україні нічого цього не було, то й не диво, що замість одностайної боротьби за будьяку власну державу ми фактично мали міжусобиці. Займались самопожиранням.

Друге: Автор пише, що ставлення до подій нашої революції визначається поколіннями. Ставлення до всяких подій, думаю, в першу чергу визначається політичними поглядами особи, а не "сезоном", у якому вона живе. Є українці усяких поколінь, які позитивно оцінюють тогочасні події, а є й такі, які абсолютно все і всіх неґують. Поколінь автор визначає три: старше — учасники визвольних змагань, "батьки"; середнє — те, що виросло між двома війнами, та молодше — сучасна молодь. У кожного покоління є своя точка зору чи то "своя перспектива", як написано у статті.

Поминемо молоде покоління — воно ще нічого не сказало.

Зупинимось на поглядах середнього, бо йому найбільше приділено уваги. Автор це покоління ділить на дві частини — східнє та західнє і каже, що все воно неґативно ставиться до тогочасних подій, до учасників цих подій та їх ідей і їх діл. Східній частині приписується іронічне ставлення до "батьків", а тим самим і до їх чину. Вони, буцім то, бачать у них не державних будівників та вояків, а тільки "тип просвітньо-культурницького діяча" (ч. 2, стор. 3). Західня частина покоління "безоглядно осуджувала людей і ідеї того періоду" (ч. 2, стор. 4).

Західняки виробили таку свою точку зору в силу партійної пропаґанди та свідомого намагання "певних кіл здобувати політичний капітал, шляхом виявлення їхньої здогадної вищости" (ч. 2, стор. 4). Отже, виходить, що західнє середнє покоління взагалі не виробило свого власного погляду, а сприйняло накинутий йому кимсь і то шляхом спекуляцій, ловкою брехнею. Чи варто про такі погляди взагалі говорити, а тим паче зафіксовувати їх у літературі? Такі погляди, звичайно, не переживають своїх носіїв, а вже безумовно зникають разом з ними. Крім того, не вся ж молодь Зах. України в т. ч. й Галичини, так була настановлена. Напевно була й така, що не все "безоглядно осуджувала".

Справжніх поглядів східньої частини покоління автор не знає, а тому визначає їх на підставі творчости Миколи Куліша (до речі приїжджого із заходу). Такі речі не можна визначати по художній літературі взагалі, а особливо підрадянській, де письменник мусить подати тільки неґативного типа. Погляди східняків вивчати досить тяжко вже хоч би тому, що, живучи під більшовиками вони ніде про них відверто не говорили. Але все ж, якби автор поставивсь до справи вдумливіше, то джерела до цього можна знайти. От хочби взяти матеріяли про СВУ-СУМ-у або вивчити т. зв. ренесанс 20-их рр. Загально відомий факт ідеалізації в Україні еміґрації двадцятих років. А імена Петлюри, Грушевського та Винниченка були у нас рівнозначні Україні.

Де ж тут є місце для іронії?!...

Зрештою, погляди їх можна вивчати на живих представниках, бо вони творять основну масу повоєнної еміґрації. Досі тут ніхто з них не дав матеріялів, з яких можна було б зробити таку оцінку, яку дав автор статті. (Я не беру до уваги кількох партійних "шабесґоїв").

Але, звичайно, були в Україні й такі, що справді в учасниках визвольних змагань бачили тільки "культурно-просвітніх" діячів і навіть гірше. Це власне були товариші по перу Миколі Кулішеві. Їхнє ставлення коротко зводиться до такого: "Що там ті

просвітяни, хуторяни думали про куркульську неньку Україну, от ми, за допомогою передового російського пролетаріяту (тоді ще не знали "велікого русского народа") побудуємо соціялістичну, індустріяльну Україну".*)

Як проходила ця будова і яка доля носіїв тих гасел — відомо всім.

Безумовно, були тоді і культурно-просвітянські діячі. Якби їх не було, то треба було б їх створити. Їхня праця була така ж потрібна, як і дії вояка на фронті. Національно свідоме, патріотичне міжвоєнне покоління в Україні високо оцінювало і позитивно дивилося на наші визвольні змагання. А ставлення до тих людей, що приймали в них участь, було точно таке як у Стефана Цвайґа до Маґелана і його моряків.

Цвайґ у передмові до свого твору "Подвиг Маґелана" пише, що він плив до Бразилії на найдосконалішому пароплаві, де до його послуг було: люба розкіш, вишукане товариство, радіозв'язок, бібліотека, музика, реґульована температура, басейни для плавання, всілякі страви та напитки. Але на сьомий чи восьмий день він відчув якусь утому, подражнення, нервове напруження..., бо все ж те синє небо, безмежна водна далечінь, одні і ті ж обличчя, монотонне життя... І раптом йому зробилося соромно самого себе. Далі він пише, чому так сталося:

"Згадай же, ненаситна, нетерпляча людино, як було раніше! Порівняй хоч на мить свою подорож з мандруваннями давніх часів і насамперед з плаванням тих відважних, що вперше відкрили для нас ці неозорі поля і світ, що в ньому ми живемо, — згадай і засоромся. Спробуй уявити, як вони на невеличких рибальських вітрильниках пливли у невідоме, не знаючи шляху, загублені в безмежжі, під безперестанною загрозою загибелі, віддані у владу усім несамовитостям буревіїв, усім мукам недостач. Уночі — безпросвітний морок, єдине пиття — тепла затхла вода з бочок, або дощова, — зібрана в путі, жодної їжі окрім черствих сухарів та копченого прогірклого сала, а інколи довгі дні навіть без цього убогого харчу. Ні постелі, ні місця для відпочинку, спека пекельна та нещадний голод, а до того ще й свідомість, що вони самі, безнадійно самі у цій жорстокій водній пустелі. На батьківщині місяцями й роками не знали, де вони... Негоди співмандрували з ними. Смерть, — тисячами облич — підстерегала їх на суші і у воді, люди й стихії чатували на них; місяці, роки — вічно ці крихітні суденця оточені були лякаючим осамітненням. Ніхто не може поспішити до них з допомогою, жодне вітрило не зустрінеться їм за довгі-довгі місяці плавби в цих не ораних корабельним кілем водах, ніхто не визволить їх із нестатків та небезпеки, ніхто не подасть вістки про їх смерть, загибель.

Пригадавши собі ці перші плавби конквістадорів морів, я глибоко засоромився за своє нетерпіння".

Отак і ви, критики та носії різних "перспектив", постарайтесь пізнати умови 1917 — 21 рр. і засоромтеся своїх поглядів.

---

*) Чи не спрощує занадто шановний автор М. Куліша і його "товаришів по перу"? — Ред.

Старше покоління автор характеризує, як таких, що "нічого не забули, ані нічого не навчились" (ч. 2, стор. 3).

Зневажливий та безпідставний присуд. Цю наліпку колись чіпляли реакційній французькій еміґрації, яка повернувшись, після наполеонівських воєн до Франції, все повертала назад.

Добре робило і робить наше старше покоління, що нічого не забуло і нічого не вчилося. Та справа, за яку вони боролись, і на сьогодні є нова та актуальна. Як тоді, так і тепер треба боротися за самостійну, соборну, народоправну державу. Що можна з цього забути і що треба сюди додати? Нічого!

Історична справедливість вимагає старше покоління порівнювати з Маґеланом, а не з Бурбонами.

Третє: Про сили, які приймали участь у визвольних змаганнях. У статті це питання розроблено слабо. Розглядається тільки "справа взаємовідносин трьох державних формацій: УНР, Гетьманщини, УРСР" (ч. 2, стор. 4). Ще згадано реґіональні державні формації — Галичина та Кубанщина. Спочатку треба було б охарактеризувати ті політичні течії, які тоді виступали. Таких сил було п'ять: демократичні, монархічні, комуністичні, анархічні та сили Галичини.

У нас чомусь ніколи ніде не говориться про анархістів, а насправді сюди пішло чи не найбільше, на жаль, революційної енергії нашого народу. Звичайно, ніякої державної формації вони не створили і взагалі не мали ніяких конструктивних ідей. Хоч Кубанщина і населена українцями, одначе зачисляти її до України не можна — немає на те законних підстав. Тоді і Зелений Клин треба притулити до загально-українських визвольних змагань.

Сил нам не бракувало. Біда тільки в тому, що діяли вони не одностайним фронтом.

Четверте: Чому ми не утрималися. Автор пояснює це трьома "слабими місцями": 1. молодість українського руху, 2. брак сильної центрової партії, 3. надмірна молодість провідників.

Цілком вірно, молодість українського руху є одною з причин нашого упадку. Нам бракувало не сильної центрової партії, а бракувало партії такої, яка була б здібна висунути гасла, відповідні вимогам революційного часу. "Центрові" партії, очевидно, на таке не здібні.

Молодість провідників безумовно не була і не могла бути причиною поразки. Старики ніколи ніде революції не робили і не керували нею; вони на це нездатні. З історичних прикладів видно, що всі ті, що робили чи керували революцією, у різних її формах, були людьми молодими.

Ось приклади: Кромвель — 50 років, Робесп'єр — 34, Марат — 49, Дантон — 33, Гарібальді — 41, Ленін — 37, Троцький — 38, Ататюрк — 43, Мусоліні — 39, Гітлер — 44. Середній вік — 41 рік.

А наші: Грушевський — 51 рік, Скоропадський — 45, Винниченко — 38, Петлюра — 39, Петрушевич — 55. Середній вік — 46 років. Наші навіть були старші.

Кількість років не обов'язково має бути прямопропорційна кількості політичного розуму. Помилки роблять і старі досвідчені державні мужі в додаток

ще й з цілою армією дорадників та експертів. Версальський (1919 р.) та Потсдамський (1945 р.) трактати творили особи досить похилого віку, а яких допустили помилок?!

Причини, в силу яких Україна була переможена, треба ділити на дві групи: внутрішні та зовнішні.

Внутрішні причини усім, хто об'єктивно і реально підходить до справи, відомі і зупинятись на них не будемо. Одначе про одну, на нашу думку найголовнішу, треба сказати. Ми не мали сильної видатної індивідуальности. Якби ми її в ті роки змогли видати, то вона б зуміла: повести за собою оті національно та державно не виховані маси, довести до міжпартійної згоди, зліквідувати анархію, створити армію та державний апарат.

Для нашої власної користи та науки одну — найбільше поширену — причину нашої поразки треба викинути з ужитку, бо вона годиться тільки для поверхової агітації. Це те, що, мовляв, була сильна більшовицька Росія, більшовицькі орди, демагогічні гасла і т. д. і т. п.

Росія тоді була надзвичайно слабою військово, політично, а особливо економічно, навіть не мала чого їсти. Ніяких більшовицьких, озброєних до зубів, орд не було. Муравйов наступав на Київ, маючи менше чим півдивізії красногвардійців, тобто всілякої збиранини, а не армії. Інша річ, що ми проти них фактично нічого не спромоглися виставити. А чому наші партії не висунули принадних для мас гасел? Адже відомо, що в революційних часах усі засоби добрі.

Зовнішні причини, в неменшій мірі заважили на нашій поразці.

Із світової історії відомо, що жоден народ у 20-му, 19-му, а то і з кінця 18-го століття не створив своєї держави тільки власними силами; усі вони мали зовнішню допомогу. 39 німецьких земель об'єдналися в одну державу завдяки зовнішній допомозі; таким же шляхом постала Італія, Бельгія, Голляндія; балканські народи звільнилися з-під Туреччини за допомогою ззовні; усі держави, що створилися після першої світової війни мали підтримку великих держав; так тепер утворюються самостійні держави в Азії та Африці. США теж мали допомогу. Україна не тільки не мала іноземної допомоги, а навпаки — усі були проти неї. Особливо тодішні переможці — Антанта. Мені здається, що якби Україна власними силами відбилася від Росії, то тоді Антанта воєнною інтервенцією зліквідувала б її. Факт їхньої допомоги білій Росії відомий. Напрошувалися вони з допомогою і червоній Росії. Л. Троцький у "Моя жизнь" (вид. Гранат у Берліні, 1930 р.) на стор. 118 другого тому пише таке: "22 февраля (1918 року. М. Х.) я доложил на заседании ЦК, что французская военная миссия обратилась ко мне с предложением Франции и Англии оказать нам поддержку в войне с Германией... ЦК принял предложение помощи 6 против 5"... Ленін відредагував ухвалу такими словами: "Уполномочить т. Троцкого принять помощ разбойников французского империализма против немецких разбойников".

Антанті потрібна була сильна, будь-яка Росія (як тепер бачимо, труди їхні не пішли надармо), а без України вона такою бути не могла.

Отже, у той час про самостійну Україну не могло бути й мови.

Думаю, що наші тодішні провідники добре знали, що Україна не утримається. Очевидно, свою місію вони бачили тільки в тому, що фактом визвольних змагань демонструються, на майбутнє, прагнення ведучого прошарку українського народу.

П'яте: Справа полковника Болбочана. Дивно, що автор у серйозній статті, відмічає цей одиничний випадок, як подію, яка заважала на загальній справі. Полк. Болбочана судив суд, виніс вирок, згідний із законами демократичної держави воєнного часу. Не був же він зліквідований у підземеллі контрозвідкою, якої, мабуть, УНР і не мала.

Хтозна, може одною з причин нашого упадку було те, що влада занадто ліберально ставилася до отаманії, яка, і так слабий державний організм, роз'їла зовсім.

Ще одне зауваження. Стаття написана доброю мовою. Приємно читати те, що не засмічено латино-грецьким та австро-польським, а тепер ще й американським суржиком.

ВІДПОВІДЬ ВІРІ ВОРСКЛО

на вірш "Значить, зовсім ти мене не любиш" ("Нові Дні", ч. 125, стор. 11)

Як тебе любити? Чи для згуби?!
Боязко "розспіваних пожеж",
Бо твої "як даль, глибокі губи"
Ще засмокчуть з п'ятами. Авжеж!

А як уявлю я, як побачу
(Цим тебе не хочу ображать!)
Що в твоїх очах "ясних, гарячих
Зацвіта зелена сіножать",

А із "рук не вилилась ще бронза",
"І в ході твоїй дзвенить ще сталь",
То обдасть мене, немов морозом,
Як гірчиця, запече печаль...

Краще бути парубком довіку
І леліять молодечі сни,
Ніж зробитись вірним чоловіком
Отакої грації-жони!..

Микола Щербак

Симон ПЕТЛЮРА

ДО ЮВІЛЕЮ М. К. ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ

(Закінчення)

Чи бачимо ми Заньковецьку в ролі наймички, чи в ролі обманутої і ображеної українським паном дівчини, чи в ролі задавленої тяжкими умовинами життя жінки — нам мимоволі здаються страждання кожного з цих персонажів частиною національного горя, яке вросло органічно в життя народу нашого, виявляючись між іншим в стражданнях наймичок, покриток, ображених, зневажених людей, приймаючи різні відтінки, різні барви, нюанси, але складаючи разом один довгий ланцюг, який тягнеться через всю історію нашого народу.

До безнадійних виводів ми прийшли б, коли б признали, що логічним кінцем кожного страждання, як акту психічного, є смерть, є спинення живого життя. Ідея страждання, поскільки вона опоетизована в творах найвизначніших письменників світових — Оскара Уайлда, Болера, Едґара По, Достоєвського, Гоголя, Андреєва, Метерлінка, Шевченка, Міцкевича, Гайне, Ніцше і ін., таїть в собі елемент здорового життя, елемент надії на побіду радости і здорового щастя над муками і страхами життя. Хоч українських драматургів і не можна рівняти по розмірах їх таланту з зазначеними іменами, але і їх творчість все ж має спільну рису з творчістю згаданих письменників: в основі її лежить теж невмируща надія на те, що колись настане царство світла, права, правди і вільної людини. Українська драматична штука таїть в собі, таким чином, не тільки елемент горя, але й ембріон, малий, ледве ще виразний ембріон, радісної надії і гармонії життя. Хай зміняться умовини останнього, хай людина одержить можливість виступити хазяїном життя, — о, вона тоді гармонізує його на началах правди, вона прищепить це начало в сферу соціяльних відносин, — і на цій базі, зреформованій, повній — виросте нове життя, родиться нова людина, красива, сильна, духовно багата, — тоді і тільки тоді страдальний образ наймички, опоетизований Заньковецькою, воскресне, але не як образ страждання, а як образ вільної Харитини, не наймички, не покритки. Вона, ця Харитина, сама буде учасницею-творцем життя. Вона відчуватиме гармонію життя, і найінтимнішим рухам її серця не ставатиме на перепоні розпусник-буржуа Цокуль. І як чудово передає Заньковецька оцей **новий** момент в українській драмі — момент, коли наймичка Лісова Квітка, ледве не згублена українським "культуртреґером" — паничем ("Дзвін до церкви скликає, та сам у ній не буває", Л. Яновської), кличе знесилену особистими інтимними психічними переживаннями учительку до людей!.. Треба мати віри "золотим надіям" на кращу долю української наймички, на кращу долю української соціяльно покривдженої кляси, щоб так стильно, правдиво і переконуюче передати цей момент. Віру цю ми бачимо в грі Заньковецької. І певні, що свою віру Лісової Квітки вона передала не одній тисячі тих, хто чарувався її грою в цій ролі. Так, туди до людей — до темних, неосвічених людей, до мільйонних мас українського народу треба йти і нести їм проповідь правди і світла! Євангелія, надії — чекають

"по курних хатах мужицьких,
по варстатах ремісницьких,
по містах недолі й сліз..."

Арістотель-філософ, виясняючи значення трагічної штуки, казав, що вона викликає в душі кожного глядача цікавий психічний процес: людина звільняється від страху перед реальними дисгармоніями життя, привчаючи себе рахуватися з ними, а не затулювати очей на них і трагічно побіждати їх в художньому змалюванні. Філософ-публіцист наших часів — Луначарський справжнє завдання театру бачить у тому, щоб він "вооружившись всеми средствами новейшаго сценическаго искусства — потрясал души сгущенным, пламенным изображением мук, тревог и побед духа". Роля артиста, як живого виконавця цієї високої місії, набуває, таким чином, величезної відповідальности і вимагає від нього не тільки розуміння драматичної штуки взагалі, її природи, суті, але й власної творчости, яка стояла б у повній гармонії з зазначеним завданням театру. Нам здається, що М. К. Заньковецька є однією з тих нечисленних сил світової сцени, які цілком відповідають своєю грою великій місії театру. Бо її гра — то справді "пламенное, сгущенное изображение мук, тревог и побед духа", бо глядач, разом з нею, переживає в своїй душі всі перипетії психічної боротьби персонажу, привчається дивитися страхам життя в очі і запасається з гри великої артистки почуттям глибокої, активної любови до людей, найвищу стадію в розвитку котрої так чудово зформулював Христос: "больше сія любве ніктоже імат, да кто душу свою положит за друзі своя". Не раз і не два викликала артистка гарячі сльози у глядача і глибоке співчуття до долі дівчини, жінки, взагалі до людини, якій замість радости і щастя доводиться пити в житті гіркі отрути, якій лице "життя і жаль порили", замість того, щоб на ньому сіяв промінь щасливої усмішки.

За ту "божественну" гру, якою чарує українську театральну публіку Заньковецька, її нагороджують бурхливими оплесками, часто засипають квітками, але, на нашу думку, найкраща нагорода для артистки — то оті сльози, ота активна любов до людей, які викликає вона у глядачів українського театру.

Такий талант, як Заньковецька, заслуговує пошани і признання з боку українського громадянства не тільки через те, що вона, як і кожен справжній талант, збагачує нас новими цінностями естетичними. Театральна штука має не тільки естетичне значення, — театр разом з тим і величезна соціяльна сила. "Справжня штука не може, каже Ріхард Ваґнер, піднятись із становища цивілізованого варварства інакше, як тільки спираючись на наш великий соціяльний рух. Штука і соціяльний рух мають однакову мету; та ні перша, ні

другий не зможуть осягти її, коли не будуть іти до неї спільно". Чим більше актор талановитий, смілий, чим більше він володіє тайнами творчости, тим більшу соціяльну ролю виконує він у своїй діяльності, коли, малюючи своєю грою на сцені боротьбу персонажу з певними матеріяльними обставинами або психічними ідолами, перешкодами, — показує громадянству той шлях, яким воно мусить іти і в власній діяльності, щоб гармонізувати життя, щоб наблизити людину до того ідеалу, який малювався геніяльному Ніцше в його думах про Uebermensch'а "про чоловіка — близького до Бога", світле, розумне створіння. Тут актор-талант подає руку безсмертному Гайне і разом з ним з уст вириваються чудові слова: "Ми допомагаємо добробуту матерії, матеріяльному щастю народів через те, що нам відомо, що божественність чоловіка виявляється і в його фізичному існуванні, а лихо й страждання руйнують або зневажають його тіло, створене по "образу і подобію Божію" — а через це гине і дух... Ми засновуємо демократію однаково радісних, однаково щасливих, однаково недотикальних людей". Талановиті діячі театру, творці штуки являються, таким чином, такими ж діячами історії, архітектами життя, як політики, як проводирі соціяльних рухів, як професори, культурні діячі. Талановиті діячі української сцени, а між ними Заньковецька на першому пляні, своєю грою виконували величезну ролю в загальному розвитку українського народу, і через це спеціяльна заслуга Заньковецької з соціяльного боку являється досить імпонуючою, постільки, нагадуємо, поскільки питання штуки тісно зв'язані з питаннями соціяльного характеру.

Доведеться тільки пожалкувати, що Заньковецькій, через убогість театрального українського репертуару на драми з широким соціяльним змістом, не довелось досі прислужитись соціяльній свідомості українського народу в такій великій мірі, як це дозволяють сили її велетенського таланту.

Серед українського громадянства доводилось чувати запитання:

Що таке М. Заньковецька уявляє з себе, як свідома українка? Доводилось навіть вислухувати доволі ідіотичні відповіді на це, що, мовляв, артистка і більш нічого. Ну, а відомо, як думає українське громадянство про українського артиста: — "шантрапа", варвар сцени, губитель її, абсолютно мертвий матеріял з національного боку; в ліпшому разі — людина, що крім сцени нічим не цікавиться. Поскільки такий огудливий погляд не відповідає дійсності, поскільки серед театральної дружини українського театру починають пробивати собі шляхи ідейні впливи, свідомі національні симпатії — я коротко вияснив в своїй статті "Про союз українських акторів" (див. Україна, 1907 року, ч. VIII-IX). Щождо Заньковецької, то запитання і відповіді про її національну фізіономію просто дивують своєю наївністю.

Що таке Заньковецька, як **свідома, занадто свідома** діячка української сцени, це найкраще вона довела своєю 25-літньою діяльністю на ній. Могутній талант, який зробив би честь найкращій европейській сцені, талант, якого так охоче і не раз закликали на російську імператорську сцену, в Малий театр А. Суворіна, в московський театр Корша, не дивлячись на те, що на російській сцені гра його оплачувалась би незрівняно більшим гонораром, що тут ждала його більша слава — все ж залишився служити своїй рідній сцені, рідному театрові. З цього боку надзвичайно характерною для показника національного розвитку Заньковецької і її глибокої любови до рідного мистецтва театрального являється випадок з закликом актриси перейти на російську сцену в театр Суворіна. Ще раніш Заньковецьку прохали залишити українську сцену і перейти на більш широкий репертуар російський. Актриса одказувала рішуче на ці заклики і категорично заявила, що вона залишиться на завсіди на рідній сцені. Це одначе не помішало д. Суворіну уже в 1899 р., коли в Петербурзі святкували пам'ять Котляревського з приводу столітнього ювілею відродження нової української літератури, а взяти участь в цьому ювілею згодилась і Заньковецька, навмисне приїхавши для цього в Петербург, це кажемо, не помішало Суворіну знову спробувати щастя і переконати артистку перейти першою примадонною до його театру.

Біля убиральні артистки стояв натовп молоді, письменників і прихильників її таланту, що прийшли за куліси особисто привітати її. В присутності публіки Суворін звертається "до самой любимой скромной и самой талантливой актрисы" з проханням ощасливити "рускую сцену" і покинути українську. З сльозами на очах артистка відповіла:

"Наша Украина слишком бедна, чтобы ее можно было покинуть. Я слишком люблю ее, мою Украину, и ее театр, чтобы принять ваше предложение".

Буря оплесків молоді і всіх, що стояли біля убиральні, заглушила слова Суворіна, якими він хотів переконати М. К., що перехід на російську сцену був би тільки в її ж власних інтересах, бо вона, мовляв, мала б змогу ще більш розвинути свій талант. Аргументація була, звичайно, зайва, і той, хто звертався до неї, не знав всієї сили тих національних симпатій, того глибокого національного активного чуття, яке таїла в собі до "бідної України" її вірна дитина, її геніяльна гордість — Марія Костянтинівна Заньковецька.

Наскільки активною була любов артистки до рідного театру, до рідного слова, взагалі, до інтересів і долі рідної країни, показують цікаві факти про діяльну участь Заньковецької в справі усунення тих труднощів, з якими зв'язана була постанова українських п'єс або дозвіл цензурний на виставу нових. Маючи досить "широкие связи" через свого брата з "значними особами" Петербургу, Заньковецька завше використовувала ці "связи" для того, щоб добитись дозволу від цензури на нові п'єси. Багато допомагає артистці в цій справі її рідний брат Евт. Конст. Адасовський (ґвардійський полковник), і не одна п'єса українських драматургів мусить завдячувати його заходам та клопотам, що побачила світ в "люті часи" для українського слова взагалі і для українського театру зокрема. Для характеристики Заньковецької, як свідомої українки, можна б було привести чимало фактів про участь її в спектаклях, які ставились для просвітніх справ, на користь українських просвітніх та громадських інституцій, про її

матеріяльну допомогу окремим діячам українським. які через "незалежні обставини" опинялись в скрутному становищі, але ми не будемо спинятись над цією стороною життя великої української артистки. Це — обов'язок майбутнього біографа її, який повинен нам подати докладний життєпис артистки, потреба в якому відчувається пекуче вже тепер. Цікаво також було б, коли б по можливості докладно вияснено було в такому життєписі сценічне життя артистки, її відносини до української театральної справи, до окремих представників її, з якими їй доводилось мати ті чи інші стосунки: це була б дуже цікава сторінка із історії нашого театру і, ми певні, кинула б не один промінь світла на темні і невияснені ще в нашій літературі моменти його існування.

Ще більш, ніж ця сторінка з життя Заньковецької, має інтерес для громадянства питання про те, під якими ідейними впливами росла майбутня велика артистка, кому і в якій мірі повинна завдячувати вона першими проблесками свого таланту і симпатіями до штуки взагалі і до української зокрема.

Це все питання першорядної ваги, коли ми хочемо зрозуміти і вияснити собі психологію артистки і ту еволюцію, яка відбувалась в її душі, перш ніж артистка рішуче стала на той шлях, з якого вона не збочувала протягом аж 25 років, який її привів до слави і придбав їй ім'я однієї з найвидатніших артистичних сил, яких тільки знає світова сцена. Автор коротенької і гарно написаної біографії Заньковецької в "Корифеях украинской сцены" подає лише уривчасті відомості про цікаві для нас запитання. Ми маємо деякі нові, правда, уривчасті факти в цій справі і гадаємо, що вони в деякій мірі доповнять ті відомості, як подано в згаданій нами біографії.

Отже, які були перші артистичні впливи на майбутню артистку, від кого вони походили, яку силу мали?

М. К. Заньковецька, по батькові Адасовська, народилась в с. Заньках, Ніжинського повіту, Чернігівської губернії. Дитячі роки артистка пробула на селі, серед умовин селянського життя. Родина Заньковецької — дворянська. Недостатків, злиднів не терпіла. Вже з малих літ Заньковецька любила співи і завше прохала свою няньку співати їй пісні. Пісні, звичайно, були українські. Сумні мелодії українських пісень глибоко западали в душу малої дитини. І вона поперемінно благала няньку співати то "большую" то "малую" пісню. Так дитячою мовою називала дитина то голосні то тихі співи. Дитиною чотирьох років Заньковецька вже уміла співати романси і охоче, залюбки слухала гру на роялі. Взагалі, родинна обстанова надзвичайно сприяла розвиткові музичного життя майбутньої артистки. Батько її був незвичайний меломан. В Заньках часто любили влаштовувати домашні співи, концерти в кругу близьких знайомих. З другого боку величезний вплив на розвиток музичного чуття артистки мали народні мелодії, до яких вона звикла з малих літ. Цікаво зазначити характерний факт з дитячих років Заньковецької: часто вона втікала з панського дому на вулицю, до селянських дітей, а назад поверталась здебільшого без одягу, без черевиків, в одній панчосі: все роздавала бідним дітям. З 8 років Заньковецька училась у Чернігові, в пансіоні Осовської. Тут вона потоваришувала з своїми подругами сестрами — Вірою і Марією Марковичівними. Марія була однолітка Заньковецької, Віра на декілька років старше її. Але ріжниця років не існувала для подруг. Їх зв'язала однаковість артистичної вдачі. Подруги написали разом драму "Шалабан и Шалабанша", в якій висміювали своїх учителів і любили виставляти її перед своїми подругами. Заньковецька грала учителя — Шалабана.

Перший спектакль, враження від якого глибоко запало в душу майбутньої артистки і на якому їй довелось побувати в Чернігові, був уряджений трупою приїжджих артистів, на чолі якої стояли Гейбович і Мриц-Гейбович (мати відомої російської артистки Днепровой). На спектаклі багато було учениць з пансіону Осовської. Завваживши, що ученицям дуже подобалась вистава, начальниця пансіону для розваги поставила аматорську виставу силами самих учениць. Заньковецька грала ролю Феї і мала найбільший успіх. Вже тоді кидалось увічі уміння її надзвичайно тонко володіти своїм голосом, захоплювати присутніх своїми співами і танцями. Учитель музики Прушинський находив в ній талант балерини, тоді як його жінка — талант співачки. Успіх Заньковецької в спектаклі не міг, звичайно, не приваблювати її уваги до штуки: театр починав все більше і більше приваблювати її інтереси. Але в цьому своєму інтересі вона ще більше укріпилась під впливом учителя російської мови і словесности М. Андр. Вербицького, коли вже вступила в гімназію. Вербицький — дуже симпатична людина, чоловік освічений, поступовий; він був гарним учителем і другом своїх учениць. Слухаючи одного разу, як Заньковецька (вона тоді була в 4 клясі) читала на лекції словесности Антігону, він здивувався тому, дивному для 14-літньої дівчини, талантові, з яким вона, ні, не відповідала "заданный урок", а виконувала наче на сцені монолог грецької героїні. "Просите отца, чтобы он отдал вас в театральную школу!" — вирвалось йому з уст, коли учениця скінчила читати. Учитель не помилився, одкривши талант артистки у своєї учениці. Вже через 20 років старим зустрів він ученицю, ім'я якої лунало по Росії, і, щасливий своїм пророкуванням, сказав: "А все таки моя, моя доня!" На 16-му році Заньковецька прохає батька віддати її в театральну школу, але прохання не зустрічає прихильности у батьків: їй одказують. Для того, щоб хоч трохи заспокоїти потребу дочки знайти вираз для того артистичного чуття, що починало розвиватись у неї, батько дозволяє їй брати участь в аматорських спектаклях, які влаштовувались у Ніжині на користь ліцеїстів, вихованців теперішнього історико-філологічного інституту. Заньковецька брала участь між іншим в таких п'єсах, як "Беда от нежного сердца", "Кощей безсмертный", "Вспышка у домашнего очага". В кожному із цих спектаклів вона мала колосальний успіх. Кожний виступ переконував молоду артистку в тому, що її справжнє "призвание" — сцена. Але батьки й слухати не хотіли про це і одказували на її прохання вступити в театральну школу або в консерваторію.

Заньковецька одержала можливість виступати в українських спектаклях в Бендерах, де разом з

нею виступав також і Садовський. Першим українським спектаклем, в якому брала участь Заньковецька, була "Наталка Полтавка". В цій же таки п'єсі і довелось їй дебютувати вперше і в трупі Кропивницького (1882 року), яка грала тоді в Єлисаветі. Автор цитованої нами коротенької біографії Заньновецької зауважує, що "при первом появлении на сцене М. К-на так оробела, что чуть было не упала" (стор. 130). "Робость" артистки пояснюється тими інтриґами, які зустріли її при першій же появі на сцені. Ці інтриґи настільки вразили молоду дебютантку, що так ідеально дивилась на театральне мистецтво і на акторів, що вона ледве-ледве не покинула з першого ж разу української сцени. Але та прихильність, щирість, які вона зустріла з боку кращих сил трупи Кропивницького — Карпенка-Карого, Стояна і особливо Садовського, перемогли перше неприємне і болюче враження від української сцени і вона залишилась у трупі Кропивницького. Зараз же стала виступати в головних ролях і придбала собі ім'я талановитої визначної артистки. З 1883 року М. К. вступає до трупи Садовського. Потім послідовно перебувала в трупах Суслова, Квітки, Кропивницького, Волика, а починаючи з 1907 року, коли знову заклалася трупа Садовського, вона повертається до неї, де виступає й тепер з великим артистичним успіхом, являючись найкращою силою і гордістю її.

Такі коротенькі відомості з життя нашої артистки; вони, звичайно, й сотої долі не кажуть про справжню складну і багату фактами біографію Заньковецької. Та все ж, якими короткими і уривчастими вони не є, яку обмаль матеріялу вони не дають для біографа артистки, все ж на підставі їх читач може уявити собі дорогий образ талановитої артистки і оцінити благородство національне і глибоку любов до рідного народу, які виявила артистка протягом 25-літньої діяльности на українській сцені. На довгому шляху цієї діяльности росла не тільки одна слава, не тільки рози і квітки, — там було багато тернів, колючих і болючих тернів. Як і кожні терни — вони ранили і завдавали болю. Але цілющим бальзамом од нього для артистки була любов її до рідної штуки, яка з свого боку була лише частиною більшої — великої, гарячої і активної любови до "бідної України". І оцінюючи коштовність того естетичного капіталу, який принесла Заньковецька рідному народові, його естетичному розвиткові, "бідна Україна" може назвати її любою і вірною дочкою своєю. Заньковецька, як артистичний національний велетень, в історії відродження української нації відограла величезну ролю, яка особливо виразно виступить перед нами, коли ми згадаємо значення в цій великій справі нашого національного театру, блискучою зорею котрого і прикрасою наша артистка стала з перших же кроків його національної місії.

Діяльність Заньковецької має історичне значення. Сама вона стає історичною фіґурою в історії нашого національного відродження поруч з іншими діячами новітньої нашої історії, які свої знання, свій талант і ціле життя своє оддали для того, щоб вивести рідний народ із національної темряви, прищепити йому свідомість, самоповагу і потребу різнобічного політичного, соціяльного, культурного і естетичного розвитку в національному напрямку. І як історична фіґура — Заньковецька безумовно стане об'єктом для студіювання, її талант, психологія артистичної творчости артистки, артистичні типи створені її сценічною грою, стануть матеріялом для досліджування, для вдумливого вивчення з боку безпосередніх діячів української сцени — акторів.

Можна сказати навіть більше: процес досліджування артистичної творчости Заньковецької давно вже почався. Артистка геніяльна, самобутня — вона створила цілу школу, цілий напрям артистичної гри. Автор цитованої нами біографії вірно зауважує, що "современные украинские драматические артистки являються прямыми последовательницами и, в некотором роде, даже ученицами ее" ("Корифеи украинской сцены"). Геніяльність, талановитість артиста сцени й полягає між іншим в тому, що він залишає своєю грою глибокий слід на сцені: його гру, його прийоми, міміку, інтонацію голосу, форми модуляції, грим, розуміння психології певного персонажу, сценічну інтерпретацію останнього, манеру поводитись на сцені, виявляти найдрібніші відтінки в переживаннях психічних персонажу, — все це молоді, або менш досвідчені і менш талановиті артисти беруть для себе за зразок для власної гри і стають sui generis духовними дітьми артистичного велетня. Він, таким чином, залишає частину свого духовного я іншим діячам сценічної штуки, ділиться з ними багатством свого таланту, допомагає їм розвинути духовні сили, кладе через це міцні підвалини під храм самої штуки і сприяє, таким чином, буйному розцвіту його. Той, хто знає українську сцену і її артистів, особливо з жіночого персоналу, може, не прибільшуючи, не почуваючи "зерна неправди за собою", сказати, що талант Заньковецької був, є і довго ще буде таким, який саме життя, сама штука обібрала для того, щоб у нього вчитись, його наслідувати, позичати у нього животворного світла, артистичної сили прищепити для індивідуальної артистичної творчости і розвитку кожного окремого артиста сцени. От оця то власне риса таланту Заньковецької ставить її надзвичайно високо в ґалерії діячів української сцени і наближає її до категорії тих геніяльних людей, які **душу,** своє **я** залишають в великому ділі, кидають зерна свого таланту в душі других людей. І така вже внутрішня живуча сила цього зерна, що воно ніколи не вмирає, а виростає пишним колосом, цвітом пахучим! В нашій літературі геній Шевченка, як і кожен геній, залишив глибокі сліди, і ми часто можемо побачити "шевченківське" в творах інших українських письменників. Отак само **"заньковецьке"** ми бачимо і на сцені українській: воно зрослось з нею, органічно, нерозривно зв'язалось і являється найкращим об'єктивним доказом її велетенського таланту. Той, хто бере гру Заньковецької за зразок для наслідування, хто позичає потрібне у її таланту, може, звичайно, індивідуалізувати позичене, — це так і треба, інакше наслідувач — бездара, нездатний до власної творчости, — але корні індивідуалізованої творчости завше буде видко, і артист тільки з глибокою подякою згадає ім'я тієї, хто допоміг йому розвинути свої власні сили.

Підкреслена нами риса таланту Заньковецької,

надзвичайно благодійна для артистів української сцени, в певній мірі може бути моральним задоволенням для нашої артистки просто, як для людини. Вона дає певність, а до того ще й глибоку, що її життя не минає даром, що воно продуктивне і потрібне для людей, що воно збагачує колективне життя людей красою, гармонією, естетичними цінностями. Ця певність в тому, що, мовляв, моє життя приносить велику користь для загальнолюдського щастя, не минає безслідно, — при сучасних умовинах рідко кому випадає на долю. Дисонуючим і болючим здається отой острах, який запановує в душі головного персонажу з драми Андреєва "Жизнь человека", коли він починає думати, що разом з його смертю губиться і пам'ять його серед людей. Цього остраху не може відчувати наша артистка: бо її талант геніяльний таїть в собі занадто багато невмирущости, щоб давати місце для песимістичних дум про будучність.

Дуже цікавим було б подати аналізу артистичної творчости Заньковецької, поскільки вона виявилась у тих типах, які створила вона з різних жіночих ролей українського театрального репертуару. На жаль, за браком місця, ми не можемо спинятись над цим. Але все ж не можемо не зауважити, що многогранний талант Заньковецької особливо гарно та імпонуюче виявляє свою силу в ролях глибоко драматичних амплуа. Моменти тихого суму, гострого болю, бурхливого розпачу і скаженої помсти — передаються нею з такою правдивістю психологічною, з такою обробленістю найдрібніших деталів, що роблять з гри артистки chef-d'oeuvre мистецтва. Зміна в інтонації голосу, в умінні надавати йому відповідний відтінок, експресію — не залишає бажати нічого кращого. До того артистка ніколи не губить при цьому почуття художньої міри і навіть в патетичних місцях, в моментах ридань, прокляття і погроз уміє завше залишитись реальною, не губить самопочуття, не переборщує через край, як це часто буває з менш досвідченими артистами. Глибока вдумливість в психологію персонажу, настільки глибока, що глядач має перед очима ілюзію і слідить не за грою артистки, а за переживаннями живої істоти, одзначає талант Заньковецької, як артистки не тільки розумної, досвідченої, але й надзвичайно вражливої, з тонкою психічною організацією, з нервовим темпераментом, з широкою амплітудою переходів і підйомів. Вона заражає глядача своєю грою, вона приковує всіх своєю появою на сцені, вона владичиця на ній: її горе викликає відповідний психічний процес у публіки; театр сміється, радіє, плаче, ридає, сумує слідом за нею. Репертуар Заньковецької — широченний. Кращі п'єси з українського репертуару, в однаковій мірі — драми, трагедії, комедії, навіть водевілі — все це було тим ґрунтом, на якому виросла слава Заньковецької, як першорядної артистки.

Особливо ж чудові, закінчені типи з художнього боку дала вона в п'єсах "Наймичка", "Циганка Аза", "Глитай абож павук" — Олена, "Не судилось" — Катря, "Безталанна" — Софія, "Жидівка вихрестка" — Сара, "Бондарівна" — Тетяна, "Богдан Хмельницький" — Єлена, "Сава Чалий" — Зося, "Маруся-Богуславка", "Лимерівна", "По ревізії" — Пріська і ін. Все це п'єси здебільшого старинного репертуару. Все це п'єси з великими іноді грубими дефектами з боку літературного. І не дивлячись на це, творчість Заньковецької настільки закривала літературно-художні дефекти намальованих авторами жіночих типів, що ці типи в змалюванні артистки на завше залишились чудовими образами жіночої краси, горя, жіночої психіки в її різноманітних виявах. "Г-жа Заньковецкая, каже Суворін, неподражаема в драмах Карпенко-Карого, в которых соединились для нее и Шекспир, и Гете, и Шиллер, и Островский". Так! Треба мати велику душу, геніяльний талант, щоб з персонажів українських драм зробити невмирущі суцільні з художнього боку типи жіночої краси, жіночого страдальчого серця!

Марія Заньковецька в ролі Олени в п'єсі М. Кропивницького "Глитай абож павук".

Дивлячись на Заньковецьку в ролі Олени ("Глитай абож павук"), коли ця в божевільному настрої співає пісню, Суворін — висловився: "Какая это была бы чудесная Офелия, какой восторг вызвала бы она в этой роли"! Зупиняючись над ролями Заньковецької, обмеженими до останнього часу тільки українським репертуаром, нам доводилось висловлювати уже в українській пресі жаль, "що силу смілої творчости артистки і її величезної інтуїції ми могли пізнавати тільки на персонажах українського репертуару, на типах української

драматичної літератури, в цілому замало різноманітних, не багатих і часто блідих в порівнянні з типами світової драматичної літератури. Що б не говорили, а галерія типів, створених нашими драматургами, не відбиває на собі всіх тих перебоїв, якими живе серце нашого народу, всіх тих мук і радощів, переживань і емоцій, якими живе душа народу і які знайшли таке пречудове втілення, хоч і в іншому національному колориті, в творах европейських письменників: Шекспіра, Ібсена, Гавптмана, Горького, Андреєва і цілої плеяди інших драматургів. А як би це потрібно було для нашого народу, для багатства його культурного життя, для його артистичного розвитку!!!

Які чудові образи світової драми створила б Заньковецька, скільки б нових нюансів своєї артистичної натури могла вона виявити, коли б не обмежувалась українським репертуаром і добавила до нього світовий! Я глибоко впевнений в тому, що коли б тільки таланoвита наша артистка ступила сміло на цей шлях, то до свого артистичного вінка вона добула б тільки нові лаври. За це каже весь талант Заньковецької, її величезна інтуїція, нервовий темперамент, надзвичайно розвинене почуття художньої правди і уміння схопити в персонажі характерні риси його морального обличчя і вдачі"*.

Будемо сподіватися, що трупа Садовського, яка починає вже вводити, і з успіхом, в свій репертуар перекладні п'єси не українських авторів, дасть можливість побачити українській публіці твори великих світових драматургів, артистам української сцени — розвинути свій талант, а Заньковецькій створити нові оригінальні типи світової драми. Цього з жагою жде українська публіка, це стоїть, як conditio sine qua non розвитку українського театру, цього, нарешті, вимагає великий талант самої артистки

Поскільки нам доводилось чути, і сама артистка стоїть за реформу українського репертуару, відчуває потребу в нових ролях, більш складної психічної композиції, ніж ті, які судилось їй грати протягом 25-літнього перебування на українській сцені. Залишається, таким чином, тільки одне, — щоб до реалізації цього бажання зроблено рішучі активні кроки, і до ролей Лії ("Євреї" — Чірікова) Іо ("Надія" — Хеєрманса), в першій із котрих вона вже з усіхом виступала, а в другій має небавом виступити, артистка добавила нові ролі більш визначних драматургів світової драми.

От в загальних рисах образ Заньковецької, як артистки української сцени, як геніяльного таланту сценічного, як свідомої активної українки. Образ цей, поскільки нам пощастило намітити лише загальні контури його, імпонуючий і сильний. Образ цей — дорогий для українського громадянства, і як такий, він на завше залишиться живим, оточеним сяйвом слави і глибокої пошани на скрижалях нашої історії. Саме тепер артистка в повному розцвіті свого великого, блискучого таланту і сценічної слави.

Нам тільки залишається висловити щире бажання, щоб доля, як мога довше, берегла здоров'я і життя Марії Костянтинівни для української сцени. Щоб її гра ще довго чарувала публіку, розвивала її в артистичному напрямі, збагачувала нас естетичними цінностями, сприяла загальному розвиткові українського народу, а щоб те слово українське, на сторожі котрого артистка стояла в "часи люті", котре було словом горя, страждання, стало словом активної любови, живого життя, радости самої правди, від якої геній України сподівався, що вона

. . . . .оживе.
Надхне, накличе, нажене
Не ветхеє, не древле слово
Розтленнеє, а слово нове.
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе.

Симон Петлюра

*) Див. "Рада" ч. 99, 1907 р. "На бенефісі М. К. Заньковецької." С. Петлюра.

ЛЕОНІД ПОЛТАВА

АНТИВІРШ

Не виходиш на позови з Богом —
Самосудом себе караєш,
Коли ті — за порогом
І содому, і раю.

Не бажаєш когось позичати —
Йдеш у глибу землі по-груди
І туди, де ще ґрати,
І туди, де ще люди.

А коли б не шляхи поета,
Іншим визначені для тебе, —
Спалахнула б вогнем ракета
На безлюдному небі!

Сміхом фейверка, криком птаха,
Брязком хвилі, що в скелю — з шалом...
І ніколи б краплини жаху
Молодого чола не вінчали.

ТОВАРИШЕВІ

(Антивірш)

Зіходячи із небокраю
Униз, доріжкою зорі,
Я щастя пальцями перебираю
І роздаю свої дари:
Зелені ночі, білі втоми,
Життя і сну хиткі мости;
Я можу раптом одягнути — з громом!
І з блискавкою — роздягти!
Я вирощу собор з алейок
І камінь в птаха оберну,
І навіть потяг, вилетілий з рейок,
На цій долоні зупиню...

Але сама, прийшовши в себе,
В трикутник власного лиця, —
Я відчуватиму, що все без тебе
Було початком без кінця.

Людмила ІВЧЕНКО

Фактичні довідки

Наша еміграція частково зійшла тепер на свого роду "архівні аннали", де кожний намагається закріпити в друкові те, що він бачив, читав чи чув у час перебування під більшовиками.

Це закономірно і дуже важливо: бо більшовицька система хотіла б знищити українську культуру найжахливішим способом: мовчанкою, створити враження, що такої культури не було.

Але в таких спогадах часто нема або кінця, або початку, або щось випало з пам'яті, і я думаю, що обов'язком кожного з нас є доповнити і закінчити те, що інші почали, або принаймні дати свої "фактичні довідки" про це.

Моє життя склалося так, що я знала багатьох із тих людей, про яких тепер згадують інші — і тут у кількох словах хочу подати те, що знаю. Писатиму тільки про тих осіб, життя чи діяльність яких заторкнута вже іншими, бо свої спогади я ще тільки накидаю потроху на папір, перевіряючи та доповняючи те, що не збереглось у пам'яті.

МАТВІЙ ГРИГОРОВИЧ АСТРЯБ

Про нього згадує в "Літ. Газеті" ч. 12/54/ Андрій Жук у статті "Лубенські історики".

Ми з чоловіком, познайомились з М. Г. Астрябом у 1921 році, коли, тікаючи від голоду на Катеринославщині, переїхали до Лубень, де чоловік знайшов працю статистика в Цукротресті. Їхали ми з Маріюполя майже тиждень товаровим поїздом, з ліжком, шафою, столом, примусом. на якому варилась їжа, і малою, кількамісячною дитиною. У Лубнях першою справою було підшукати мешкання або хоч кімнату. Але Лубні в ті часи жили ще своїм старим ладом: окремі будинки, обведені високими парканами, навколо них сади й городи, корова або принаймні коза в хліві і обов'язково годувався кабанчик. Для нас, що приїхали з Катеринославщини, де суховії випалили останню билину на степах, цей добробут виглядав чимсь неймовірним. Він бив нас ще й другою стороною: ніхто не був зацікавлений приймати до себе на мешкання цілу родину та ще й з малою дитиною. Єдине, що всі радили нам, ще звернутись до пані Дикої, яка в той час намагалась якось врятувати від реквізиції свій величезний будинок, що стояв на головній вулиці Лубень. Та коли ми прийшли до будинку, там уже білів на дверях штамп з великою печаткою, а під ним напис, що частина цього будинку взята під Лубенський архів.

Розчаровані, ми з чоловіком уже хотіли повертати назад, коли з дверей вийшла пані Дика, і дуже наполегливо запросила нас:

— Всьо-такі зайдітє.

У неї вже сидів невеличкий сухорлявий дідок, з гострими очима і таким же гострим носом, якого нам представили, як завідувача Лубенського музею, Матвія Григоровича Астряба. Привітавшись, він урочисто вийняв з кишені ключа і показав нам свій "Архів".

По підлозі трьох кімнат — двох великих і однієї малої, були розкладені паки перев'язаних паперів — очевидно, документів.

— Бачите, — сказав Астряб. — Архів є, а стерегти його нікому. Якщо ви, пані, згодитесь стерегти архів, то я можу дати вам під приміщення ці дві великі кімнати.

Я здивовано дивилась на нього, не розуміючи, чи він жартує, чи говорить поважно. Але він не усміхався, а цілком серйозно казав далі:

— Оці дві великі кімнати можу віддати вам, але для цього ви мусите перенести всі папери у малу кімнату.

Звичайно, ми з чоловіком радо згодились на це і одразу ж почали переносити "архів" у малу кімнату.

Пізніше, ми договорились з пані Дикою, скільки будемо платити їй за кімнати, і так почалось наше лубенське життя. Матвій Григорович часом забігав до нас, розповідав мені, що їх прізвище іде від "Яструба" і що їх рід має свій герб, який я вже, на жаль, забула. Він же вперше розповів мені про дорогих його серцеві лемків, про яких я перед тим не чула, і твердив, що тільки це тверде і невгнуте плем'я українського народу врятує всю націю.

Ми жили в домі Диких кілька місяців, а потім переїхали на мешкання і вже більше я Астряба не бачила. З дітей його знала я трохи і випадково тільки сина-математика, який ніколи не розмовляв українською мовою, а тільки російською, але видав кілька підручників математики українською мовою і пізніше викладав математику в одній із вищих шкіл Києва. Якщо пам'ять мені не зраджує остаточно, в часи єжовщини замела і його хуртовина терору.

М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ і СВУ

У своїй праці про Українську Академію Наук (видання Ін-ту Вивчення СРСР) проф. Н. Полонська-Василенко дала надзвичайно добру і надиво в

наших еміґраційних умовах обґрунтовану історію Української Академії Наук. Там же говорить вона і про часи СВУ, при чому висвітлює ставлення до цієї справи тодішнього президента Академії, Заболотного. Але чомусь або забула, або це пройшло повз її увагу — не згадує про відважне і принципове ставлення в цій справі М. С. Грушевського.

Щойно ДПУ десь у жовтні 1929 р. видало в газетах повідомлення про те, що розкрито контрреволюційну організацію Союз Визволення України, де видатну ролю відіграли С. О. Єфремов і А. Ніковський, як кореспонденти київських газет почали бігати від одного видатного українського діяча до другого, з так званими "інтерв'ю". Звичайно, це не було ніяке інтерв'ю, тільки тим чи іншим способом сформульоване домагання, щоб даний чоловік висловився в справі арештованих у зв'язку з СВУ і "пояснив" своє ставлення до них. Звичайно, що таке "пояснення' зводилось до засудження як ідеї СВУ так і всіх осіб, з ним пов'язаних, і в першу чергу — Єфремова й Ніковського.

Для нас, жінок арештованих, і без того змучених ношенням "передач", стоянням у чергах під лук'янівською в'язницею чи в передпокої ДПУ, читання всіх цих засудів, підписаних часто іменами наших недавніх друзів чи сусідів, були важким моральним ударом. Єдиною світлою постаттю в цьому відношенні був М. С. Грушевський. Чи він сварився з С. О. Єфремовим перед тим, чи ні — але він не кинув каменем на Єфремова, коли той опинився за ґратами. Серед закликів "засудити!" і "покарати!" приємним винятком були два-три рядки інтерв'ю з М. С. Грушевським, де Грушевський заявив: "Поскільки ми маємо про справу СВУ тільки комюніке ДПУ, ми не можемо про неї нічого сказати, аж доки довідаємось факти". Можливо, що те чи інше слово тут неточне — але безперечно точною і вірною є думка, ота гідна людини і ученого вимога знати факти, а тоді вже засуджувати.

Мені особисто, охопленій почуттям цілковитої безпорадности перед самодурством ДПУ, перед цілковитою відсутністю законних підстав, перед зневагою, яку влада виявляла до установлених нею ж законів — мені оці три рядки заяви М. С. Грушевського були променем надії, що таки не всі ще залякані до втрати всякої гідности, а є людина, яка не боїться, яка ризикне своєю майбутністю і майбутністю родини, а не піддасться теророві, що в першу чергу прагнув знищити особисту гідність у людей.

Щодо Д. К. Заболотного, то у мене лишилось трохи приємніше враження від нього, ніж його малює Н. Полонська-Василенко. Звичайно, це тільки враження, — і можливо, що її характеристика ближча до правди, але раз уже я почала згадувати СВУ, то наведу тут і такий епізод.

М. Івченко сидів у в'язниці в Харкові в одній камері з д-ром Підгаєцьким, який мешкав саме над нами. Тому, хоч до того ми з Підгаєцькими не мали ніяких контактів і хоч сама пані Підгаєцька своєю поведінкою і поглядами була мені часом цілком незрозуміла — але, пов'язані спільною недолею, ми показували одна одній листи від наших чоловіків, розповідали, що чули від слідчих, і плянували, до кого б іще піти і перед ким клопотати. Тут до речі буде згадати, що становище її ніби було краще за моє тим, що слідчий її чоловіка давав їм часто побачення, дозволяв їй приносити чоловікові газети і сидіти з ним годинами. Але хоч вона ніби була й легковажна, але дуже не дурна — і всі ці привілеї не тільки не тішили її, але й лякали.

— Ваш чоловік краще робить, що не вірить слідчому. Ніякий слідчий не дістане нагороди за те, що його підсудного виправдають. Отже, коли цей Еммануїл Мойсеєвич так м'яко біля мого чоловіка ходить, значить це йому потрібно.

Вона мала рацію, бо мій чоловік оповідав мені після виходу з тюрми, що д-р В. Підгаєцький так був певен, що його звільнять, що, ідучи на вислухання вироку, взяв з собою у кишеню рушника й зубну щітку. А вони закатали його на вісім років!

Але повертаюсь до розповіді про Заболотного. Одного разу, не знаючи вже до кого ще звернутися за підтримкою, вирішили ми з Підгаєцькою спробувати вдатись іще до президента академії. Зрештою, її чоловік, попри викладання в Мединституті, працював ще в Академії, головним чином над розробкою правил НОП-у (Наукової Організації Праці), а мій чоловік весь час був пов'язаний з Академією, хоч і без точно визначеної посади в ній.

Одного вечора ми й вирушили на Велику Підвальну, де тоді жив Д. Заболотний. Він, очевидно, не знав, чого ми він нього хочемо, а може й не знав, що наші чоловіки арештовані, бо нас прийняли, ввели до вітальні, і він вийшов до нас, усміхаючись і запитуючи, чим може нам служити.

Почувши, що наші чоловіки арештовані і що ми цілком певні, що ні до якої терористичної діяльности вони ніколи не були причетні, і що наші родини терплять від того, і що це були також і співробітники академії — і що ми просимо його допомогти нам поклопотатись про звільнення наших чоловіків, — він споважнів і глибоко задумався.

Ми сиділи мовчки може кілька хвилин, і я була певна, що він нам відмовить, як відмовляли нам перед тим уже багато людей, але він сказав:

— Це страшне. Вони навіть не повідомляють, кого арештовано. Я не знав, що й вашого чоловіка забрали, — звернувся він до мене. — Це страшне... Я не знаю, чи я зможу багато зробити, але я обіцяю вам, що я зроблю все, що зможу, щоб допомогти вашим чоловікам. Все, що зможу!

Ми подякували і вийшли, якщо не сподіваючись великої підтримки, так у всякому разі підбадьорені, що є людина, яка хоче допомогти. Тому, коли ми за який місяць довідались, що Д. К. Заболотного ізольовано в його помешканні, бо він захворів на пошесну хворобу (зараз уже не пригадую на яку, але напевно Н. Полонська пригадує це), а потім дуже швидко дізнались, що він помер, то ми, а в усякому разі я, почували себе так, ніби втратили людину добре наставлену до нас, яка може й допомогла б нам, коли б не смерть.

О. М. КАМИШАН

Літо двадцять дев'ятого року, як і звичайно, я з дітьми перебула над морем, у моєї матері, а коли повернулась до Києва, чоловік раптом сказав мені, що йому пропонують за півціни путьовку у будинку відпочинку Спілки Наукових Робітників у Пре-

ображенні і що було б добре, коли б я з дітьми побула ще й там. Це було вже понад мою звичайну норму відпочинку, але все складалось так добре і так недорого, що було б гріхом відмовитись. І я поїхала, а чоловік приїздив у суботу ввечері і лишався до понеділка ранком.

Треба пояснити, що колишній скит Преображення розкинутий за Голосіївським лісом, де тоді був С.-Г. Інститут. Від трамваю до Преображення треба було йти пішки чималий шмат дороги, але то була дуже мальовнича дорога лісом, так що багато людей спеціяльно їхали до Преображення в неділю, щоб пройтись лісом, побачити в Преображенні знайомих і знову надвечір повернутись цією ж мальовничою дорогою.

Серед відпочивальників була там і родина нового секретаря І-го відділу Академії на місце С. О. Єфремова: Олександер Миколаєвич Камишан з дружиною й сином, який дуже швидко здружився з моїми дітьми, що й спричинило моє знайомство спочатку з його жінкою, а потім і з самим Камишаном.

Що мене вразило в цьому, порівнююче ще молодому чоловікові, з дуже добрими манерами і тихим голосом, так це те, що він, довідавшись у Москві, що поїде до Києва на працю в Академії Наук, вивчав українську мову і розмовляв нею цілком добре з малопомітним російським акцентом, який особливо вибивався в тому, що Камишан плутався, де казати Ґ, а де наше звичайне Г.

У цьому будинку відпочинку в Преображенні трапилось кілька подій, яких ми, наївні і не призвичаєні ще тоді до більшовицьких викрутасів люди, не зрозуміли, або зрозуміли запізно, — але для них тут не місце, бо я тільки хочу додати або виправити те, що вже писано в справі СВУ.

Коли у вересні мого чоловіка арештовано і після комюніке ДПУ стало ясно, що його шиють до СВУ, — я, як згадано, почала шукати рятунку. Одного разу, коли вже, здавалось, я обходила всіх, кого могла, я згадала за Камишана й вирішила піти до нього.

Я нікуди не дзвонила і ні з ким не умовлялась, а просто через знайомих довідалась, де Камишани живуть, і пішла туди, десь у Липках, якщо не помиляюсь, на Левашовській чи Банковій вулицях, словом у такому районі, де раніш жила київська аристократія, а тепер селились комуністи високого поставлення або гепеушники (з яких найменший мав більше значення, ніж кожний нарком).

Не встигла я ще увійти до хати Камишана і сказати, що я прошу його допомогти мені вказівками, де і як я можу шукати справедливости для мого чоловіка, як почувся ще один дзвінок і до кімнати увійшов комуніст Іванушкін, що був якоюсь сірою еміненцією в Україні, вірніше, в культурних установах України. У той час він мав якесь відношення — малопомітне офіційно — до Академії Наук, а перед тим років три працював у невизначеній ролі комісара у Книгоспілці.

— Ось, Людмила Миколаївна Івченко просить допомогти їй шукати справедливости для її чоловіка — точно повторив мої слова Камишан, і я зрозуміла, що він не збирається цим притягнути й Іванушкіна на допомогу мені, а тільки з обов'язку партійця рапортує йому, чого це у хаті опинилась дружина арештованого Івченка.

— А що з її чоловіком? — спитав невинно Іванушкін, який уже напевно не міг не знати, кого арештовано серед наукових і літературних кіл Києва.

— Арештовано за СВУ! — сказала я, не подумавши.

— О, за СВУ, — сказав Іванушкін, примружуючись, а я побачила, що Камишан якось зіщулився. Але я ще не знала тоді близько методів розмови комуністів і їх підкопування, в усякому разі не чекала цього у приватному мешканні, коли я прийшла просити допомоги. Я зрозуміла б, коли б Камишан мене не прийняв, чи заявив, що він не може чи не хоче нічого зробити, бо він вірить партії, а не мені. Але через сім років після остаточного запанування більшовиків в Україні, ми ще не усвідомлювали собі цілком їх методів. Тому я сказала далі:

— Так. Ви ж читали в газетах заяву ДПУ.

— А звідки ж ви знаєте, що Івченко належав до СВУ? В газетах його імени не згадується.

Тут я побачила пастку, у яку можу впасти сама, або запроторити чоловіка, і поспішила перейти на наступ.

— Але ж він українець, — сказала я невинно, — а СВУ це ж і є процес проти всіх українців, принаймні, проти української інтеліґенції.

— Але ж нічого подібного! — аж кинувся Іванушкін, а за ним і Камишан. — Процес СВУ зовсім не має антиукраїнського характеру. Національність тут ні при чому, справа іде про злочинну діяльність кількох контрреволюціонерів. А українська інтеліґенція тут ні при чому. Чи ви думаєте, що вся українська інтеліґенція настроєна проти радянської влади? — раптом знову прижмурився на мене за окулярами Іванушкін.

— Я думаю, що навпаки — радянська влада проти всієї української інтеліґенції, — одгризалася я, почуваючи, що Іванушкін і є "око і ухо государеве", і що ніякі розмови з Камишаном тепер не поможуть, бо він, очевидно, так само боїться Іванушкіна, як і я. Тому я не стала далі дискутувати, тільки сказала:

— Я бачу, що нема чого шукати у вас справедливости, бо ви тільки й думаєте про те, якби піймати мене на якомусь слові. Чому ви так твердо переконані, що всі неодмінно мусять — просто **мусять** ненавидіти радянську владу?

Це загнало Іванушкіна в кут, а я швиденько попрощалась і вийшла.

***

Ще я хотіла б спинитись на твердженні Н. Полонської-Василенко, що ніхто крім Старицької-Черняхівської не поводив себе гідно на процесі. Це не зовсім вірно. Вже в один з перших днів, коли питали підсудних, чи вони визнають себе винними, Григорій Григорович Холодний заявив:

— Ні, не визнаю!

Я не була тоді в Харкові, але ті, що були, розповідали мені, що це викликало великий переполох на сцені серед суду, а також прокурора. Але на другий день Г. Г. Холодний уже визнав себе винним, і ми так і не знаємо, чим його примусили до цього. Але навіть після вироку газети злобно називали його "Той, що не визнав себе винним".

Коли прокурор почав лаяти обвинувачених, що вони "як скажені собаки" хотіли напасти на радянську владу, то Ніковський спинив його словами:

— Не забувайте, що ядра для вашої артилерії ми підносили вам самі!

Г. О. Костюк, згадуючи про виступ Зерова як свідка на процесі СВУ, пише в "Літ. Газеті" за лютий 1960: "Процес тягнувся вже кілька днів, але я не мав охоти іти на це трагічне видовище". Мені трохи дивно чути, що хтось міг розглядати процес СВУ, як "видовище", але в усякому разі процес тягнувся сім довгих тижнів, і Зерова на нього викликали десь наприкінці першого місяця або й на початку другого. Так що це не було "кілька днів".

Оце стільки хотіла б я дати коротких уривків з того, що пам'ятаю про ті часи. Пишу тут тільки про людей, яких вже давно не чути і яких напевно або дуже імовірно вже нема між живими, а тим часом їх вчинки і поведінка дають змогу витворити певну картину настроїв і взаємин того часу.

Пилип Омелянович Козицький

(* 1893 — † 1960)

27 квітня цього року в Києві нагло помер видатний український композитор, автор численних хорів, сольоспівів, фортепіянових мініятюр, симфонічних творів, опери "Невідомі солдати" (лібретто Л. Первомайського), автор багатьох музикознавчих праць, диригент та відомий громадський діяч — Пилип Омелянович Козицький. Радянська преса дуже скромно відгукнулась на смерть відомого мистця, хоч своєю творчістю він заслужив ширшого відзначення.

Пилип Омелянович Козицький народився в с. Летичівка (Вінниччина) в родині сільського православного священика. У 1902 році вступив до київської бурси. Тут відбулася знаменна зустріч майбутнього композитора з відомим композитором Кирилом Стеценком, який і вплинув на всю його дальшу музичну діяльність. У 1905 році Пилип Омелянович вступив у Київську духовну семінарію, де весь вільний час віддавав музиці, а в 1912 році брав участь у струнному квартеті з учнів семінарії та в музичному товаристві.

В 1913 році з'явилися перші камерні та хорові духовні твори П. Козицького.

Закінчивши семінарію, П. О. одночасно вступив до Київської консерваторії та до Київської духовної академії, яку закінчив у 1917 році. В академії керував хором. У цьому часі створена і його знаменита праця "Музика і співи в Київській академії за 300 років її існування".

Закінчивши, трохи пізніш, консерваторію, він керував, — з величезним успіхом, — дитячим хором Першої трудової школи ім. Т. Шевченка, якою керував В. Ф. Дурдуківський (один з головних підсудних на процесі СВУ). Дитячий хор цієї школи став одним з найкращих у Києві. Тут він працював не тільки як диригент, а й як композитор. Зокрема дуже вартісні його розкладки на дитячий хор Лисенкових творів ("Гамалія", "У туркені", "Іван Гус" тощо).

Від 1922 по 1928 рік Пилип Омелянович був одним з головних діячів Музичного товариства імені Леонтовича. У цей час він активно працює в ділянці масової та сольової пісні. Цікаві його композиції на слова В. Чумака, П. Тичини, В. Сосюри, П. Филиповича, М. Терещенка, Робіндраната Таґора та інших.

У 1925 р. Петра Омеляновича призначено на посаду інспектора музичного відділу і на голову Вищого музичного комітету Наркомосвіти УРСР і він переїздить до Харкова. Тут він створив відомі його "Варіяції" для струнного квартету, програмову сюїту "Хореофрагменти" тощо. У 1927 році одержує нагороду за хоровий диптих "Дивний флот". У театрі "Березіль" музично оформив "Саву Чалого" та "Король бавиться" В. Гюґо.

У 1931 році з'являється його сюіта для симфонічної оркестри "Козак Голота", написана на основі п'єси Я. Лопатинського.

У 1935 році на запрошення Одеської кіностудії переїхав до Одеси, де працював над музикою до фільмів ("Тамань", "Сонячний маскарад"). Пізніш на цих матеріялах написав сюїту "П'ять новелет".

У 1937 році П. Козицький переїхав знову до Києва на посаду секретаря Оргкомітету Спілки українських радянських композиторів. З 1938 по 1941 рік Покійний працював керівником Української державної філармонії. У сезоні 1940/41 рр. Київський оперовий театр імені Т. Шевченка готував до вистави його оперу "Невідомі солдати". На жаль, опера поставлена не була, бо почалася війна.

У 1941 році П. О. написав одноактну оперу "За Батьківщину", а в 1943 р. був уже на посаді голови Управління у справах мистецтва при Раднаркомі УРСР. У 1948 р. був сильно критикований за "збочення" від офіційного курсу.

Від 1952 по 1956 р. бачимо П. Козицького знову на керівній роботі. У ці роки він очолював Спілку композиторів України, але зимою 1956/57 рр. він був знову атакований офіційними чинниками. У наслідок цієї критики П. О. вивели із членів правління Спілки композиторів.

Останні роки життя Пилип Омелянович Козицький працював на педагогічній роботі — викладав у Київській консерваторії, одночасно очолюючи Всеукраїнський комітет для справ хорового мистецтва.

Численні "зриви" та ухили від "генеральної лінії", які бачимо в П. О. Козицького протягом усього його життя під окупантом, свідчать, що цілковитого приборкання композитора не сталося, не зважаючи на його формальну приналежність до комуністичної партії.

Вічна пам'ять Пилипові Омеляновичеві Козицькому! І почесне місце в українському пантеоні!

РЕДАКЦІЯ

Подвоїмо кількість передплатників журналу до його 10-річчя!

ЧИТАЧІ ПИШУТЬ

Шановний Петре Кузьмовичу!

Прошу прийняти від мене 3.00 дол. на віднову передплати "Соняшника", а 1.00 дол. на розбудову його.

Помагай Біг у Вашій корисній праці!

Ваш

митр. прот. В. СЛЮЗАР, Монтреаль, Канада.

Дорогий редакторе!

Шлю чека на 7.50. З них 4.00 на віднову моєї передплати, а 3.50 зарахуйте за Вашим вибором на передплату журналу комусь, хто не може чи не хоче за нього платити.

Вітаю щиро й бажаю всього добра!

Лев ШАНКОВСЬКИЙ, Філадельфія, США.

Сердечно дякую, дорогий пане Шанковський. Журнал за Ваші гроші шлю п. І. Кращукові в Бразилію.

П. ВОЛ.

Вельмишановний пане Волиняк!

Шлю чека на 5.00 дол., з них на віднову передплати 4.00, а на пресовий фонд 1.00.

Не дивуйтесь, що чек не мій, це від моєї доньки, бо я вже третій рік не працюю через хворобу.

Бажаю Вам найкращих успіхів у Вашій надзвичайно важкій праці, а особливо, як маєте таких всяких "друзів".

Об'яви друкуйте всякі.

З пошаною

М. РОСТОВЕНКО, Детройт, США.

Вельмиповажаний пане Волиняк!

Шлю 3.50 на передплату "Нових Днів" у Нову Зеляндію, адресу додаю. Щиро бажаю успіхів!

З пошаною

О. ЯСІНСЬКИЙ, ВАНКУВЕР, Канада.

Шановний пане редакторе!

Шлю 3.50 на передплату "Соняшника" (адресу додаю). Хочу, щоб хлопчик одержав перше число до 27 червня — це його день народження.

З пошаною

Лариса ІВАНЕНКО, Чікаґо, США.

Вельмишановний пане редакторе!

Шлю 5.00 дол., з них 4.00 на віднову передплати, а 1.00 дол. на пресовий фонд.

З пошаною

Віра ВАСИЛЕВСЬКА, Боффало, США.

Високоповажаний пане редакторе!

Шлю 4.00 доляри на віднову передплати, а 1.00 дол. на розбудову.

Оголошення "Української Книги" мене не денервують, бо всі часописи такі оголошення уміщують також.

З глибокою до Вас пошаною

Петро ДОВБАЧУК, Ньо-Брунсвік, США.

Високоповажаний пане редакторе!

Прочитавши Вашу рецензію на ревію "Під веселим оборогом" і листа нашої славної співачки Є. Винниченко-Мозгової, вважаю, що Ви дуже добре робите. Критика, — а особливо критика наших імпрез, — дуже й дуже потрібна. Але критика справедлива, не злослива, а фахова, яка не сміє обмежуватись виразами "погано" чи "надзвичайно добре": у рецензії мусить бути детально пояснено: чим саме погано, чи чим добре. Добра рецензія розвиватиме критицизм у глядача та вироблятиме його мистецький смак. Нехай краще буде погана оцінка, але правдива.

У нашій пресі дуже часто зустрічаються рецензії на імпрези та на театральні вистави. Це дуже добре, але преса не повинна понад міру захоплюватись. Думаю, що таким безпідставним захопленням та незаслуженими похвалами наша преса робить кривду і виконавцям, і глядачам. Наприклад, що може осягнути в театральній ділянці початкуючий актор чи аматор, коли він по першому чи другому своєму виступі прочитає, що він "неперевершений", що він більше, ніж талант, що він просто геній? Кожен з них має безліч хиб, але за рецензією вони грають, як боги, всі вони "генії".

З практики знаю, що отакі рецензії здебільшого замикають дорогу до удосконалення навіть і найздібнішого початкуючого актора. Якщо такий "геній" опиниться в іншому колективі, в іншого режисера, то в нього з перших днів появляється конфлікт, він іґнорує режисера, бо він же давно "подвійний талант" і про це "вже давно писали в пресі..." Молодий актор, що тільки но почав переписувати третю ролю, вже позує на "всеукраїнського корифея". Дякуючи такій зарозумілості, часом навіть здібний початківець часто стає посміховищем у цілому колективі. Пізніше він прийде до переоцінки цінностей, але буде вже пізно. А всьому виною непродумана рецензія на його перший виступ.

Тепер трошки про глядача. Як взагалі в театральній залі, наша публіка здебільшого театрально мало вироблена. У час вистави щось глядачеві не подобається, щось його разить, щось його не переконує — він відчуває, що на сцені щось не все гаразд. Тоді він кидається до газет, шукаючи там пояснення того, що він тільки відчуває, але не зовсім розуміє. Та коли за якийсь час він читає в газеті, що всі "грали знаменито", "динамічно", "з великою акторською ерудицією", то він перестає вірити рецензентам взагалі.

Щодо листа пані Винниченко-Мозгової, у якому вона запевняє, що критична оцінка якогось виступу створює "одчайдушний настрій усіх тих співочих пташок, які тільки обростають пір'ям: як їм зараз прикро, як їм боляче і як підкошено їх бажання до співу!" Я думаю, навпаки: після такої рецензії будуть більше працювати, опрацьовувати виконання творів, не квапитимуться в "генії", звертатимуться до авторитетів у театральній ділянці, намагатимуться творити образ. А в гіршому випадкові бодай очистять свій репертуар від таких "мистецьких творів", як "Кохання, як та грипа..."

З правдивою до Вас пошаною

Сильвестер МІЛЯНСЬКИЙ, Нью-Гейвен, США.

Високоповажаний пане Волиняк!

Щиро дякую Вам за регулярне висилання "Нових Днів". Посилаю свою залеглу плату і прошу вибачити, що так пізно. Прошу й надалі висилати мені Вашого журнала.

В останньому числі "Нових Днів" Ви надрукували листа Петра Карпенка-Криниці, у якому він приписує видавництву "Дорога Правди" сфальшування його вір-

ша, що свого часу був поміщений у збірці "Проміння". Я редаґував цю збірку, а також складав її в друкарні, але я самовільно не змінив жодного слова, а склав так, як отримав від В. Остапчука. Віршів я не міг звірити з оригіналом, не знав, з яких джерел В. Остапчук їх зібрав, а склав їх до збірки так, як отримав. Тому й не несу за їх перерібку жодної відповідальности.

Вважаю, що п. П. Карпенко-Криниця має повну слушність, пишучи до преси свого листа, бо яке ж хто має право переробляти чиюсь працю і переробляти її на гірше?

З пошаною до Вас

М. ПОДВОРНЯК, Вінніпеґ, Канада.

Дуже мені приємно, вельмишановний пане ПОДВОРНЯК, що Ви признаєте слушність П. Карпенкові-Криниці. Не моя це справа, але Петро К.-Криниця — один із співробітників нашого журналу, то я таки хочу за нього заступитись.

Отже: нічого Вам не поможе, що б Ви не писали — вина Ваша і тільки Ваша, бо Ви підписали збірку як її редактор. На Вашому місці я б не звалював вини на Остапчука, а просто вибачився б перед П. Карпенком-Криницею і вклав би в кожну книжку виправлений текст його поезії. Самі скажіть: як же Ви осмілились підписати книжку, не звіривши з оригіналами текстів, які Ви взяли в неї? Це принаймні дуже відважно...

Я не знаю, — а після того, що він за Вашими словами зробив, то й не хочу знати, — п. В. Остапчука, але якби Ви йому пояснили, що хоч один із законів маркс-ленінської діялектики й каже, що "кількість переходить у якість" (наприклад: накопичення кількости тепла у воді створює з неї нову якість — пару), але цей закон навряд чи можна й варто застосовувати при поширенні релігійности серед народу. Невже В. Остапчук аж такий наївний, що вірить у те, що справа віри в Бога переможе тільки тому, що він тисячу, мільйон чи навіть мільярд разів повторить слово "Бог"? Ні, я не вірю, що він аж такий наївний! То що це: міщанське солодкаве сюсюкання замість справжньої віри, чи звичайне фарисейство?.. Щось із цих двох "якостей" Ви мусіли в нього бачити, а це мало бути Вам осторогою і Ви не сміли підписувати збірку, яку він уклав, щоб не відповідати за його дії.

Не моя справа, як Петро Карпенко-Криниця ставиться до церкви, але я, наприклад, у його поезіях Бога відчуваю завжди. Тому вважаю, що "поправляти" його поезії — значить тільки вульгаризувати справу віри в Бога, а це рівнозначне з ширенням безбожництва. А крім того, П. К.-Криниця — людина (Боже сотворіння!!!), то дайте йому волю думки й слова. А якщо на думку В. Остапчука він пише "неправильно", то хай В. Остапчук сам напише "правильного вірша" і дасть поетові спокій: йому в печінках сидить більшовицька цензура, то майте Бога в серці і не карайте його ще й "божественною"...

З щирою повагою

П. ВОЛ.

Високоповажаний пане редакторе!

Мене здивувало, що в статті пані Любови Дражевської "Десять років праці УВАН у США" ("Нові Дні" — за квітень ц. р.) у розділі "Видавнича діяльність" не згадано зовсім імені О. І. Повстенка, автора книги "Катедра Святої Софії в Києві". Тоді, як згадано авторів інших спеціяльних випусків, "Аналів у США" — Д. Дорошенка ("Огляд Української Історіографії") і Оглоблина ("Українська Історіографія" 1917—1956), імені автора найкращого видання, про яке в суперлятивах висловлюються видатні вчені світу, не згадано.

Був би дуже вдячний, якби Ви, пане редакторе, були ласкаві і вияснили цю "таємницю". Про це "затушування" імені так добре знаного нам усім талановитого мистця-архітекта і вченого мені приходилося чу-

ти раніш, але які були причини того, так і не вдалося мені довідатися.

З пошаною

Арсен ШУМОВСЬКИЙ, Торонто, Канада.

П. С. На ваше запитання, чи вміщувати оголошення "Української Книги" чи ні — відповідаю — так.

А. Ш.

Не знаю. Може на Ваш запит відповість авторка статті — Л. Дражевська.

П. ВОЛ.

ДЕЩО З ТОРОНТА

ЮВІЛЕЙНА ЗУСТРІЧ ОДУМ

Ювілейна зустріч молоді Канади і Америки з нагоди десятиліття існування Об'єднання Демократичної Української Молоді відбулася в Торонті 2 і 3 липня ц. р.

3-го липня відбулись спортові змагання та взаємне знайомство, а увечорі того ж дня відбувся баль молоді в залі Палас Пір над озером Онтаріо.

4-го липня на фармі "Київ" під Торонтом відбулось богослуження, а потім офіційна частина, яка складалась із піднесення українського, канадського, американського та одумівських організаційних прапорів і співу українського гімну.

Офіційну частину відкрив голова ЦК ОДУМ-у Є. Федоренко. Доповіді прочитали М. Степаненко та Я. Білинський. Між доповідями із загальним довшим привітом виступив голова Виконного Органу УНРади Микола Лівицький.

По офіційній частині відбулись спортові змагання за чашу ОДУМ, концерт збірного одумівського хору під керуванням Ю. Головка, виступи танцювальних гуртків одумівських відділів із Канади та США. Увечорі відбулось одумівське багаття й танці молоді.

Дуже були цікаві доповіді: обидві вони були позбавлені штампу й демагогії, в обох були свіжі і добре подані думки. Ред. М. Степаненко (один із творців ОДУМ-у) подав основні ідейні засади організації і шлях її розвитку, а д-р Я. Білинський (теж один із основників ОДУМ-у, а тепер проф. Даґлес каледжу в Нью-Брунсвік, США) доповідав про проблеми синтезу американської та европейської духовости. Не з усіма його думками можна погодитись, але доповідь була цікава, свіжа — вона ставила важливу проблему.

Голова ВО УНРади М. Лівицький стверджував вітальну силу нашої нації і вірність нашого народу, зокрема демократичної молоді на еміґрації, самостійно-державницьким ідеалам УНРеспубліки.

Треба ствердити, що в загальному зустріч відбулася дуже успішно: незважаючи на дощ у першій половині дня, на фармі було яких 2.500 осіб, а в Палас Пір — понад 600 осіб. Дуже багато було одумівців з США. Було враження, що на балю в Палас Пір було більше американців, ніж канадців.

Організація зустрічі була далеко не досконала. Відчувався брак людей до праці, брак досвіду і участи старших. Мене дуже здивували слова голови ЦК ОДУМ Є. Федоренка, якими він в імені всієї організації докоряв старшим, що вони уникають співпраці з ОДУМом. Я з повною відповідальністю заявляю протилежне: ОДУМ — єдина молодеча організація, яка уникає допомоги старших, яка намагається бути "самовистачальною", словом, як у тій відомій пісенці: "Сам п'ю, сам гуляю, сам стелюся, сам лягаю..." Це неґативно позначується на праці ОДУМ-у. Саме в цьому я дуже радив би одумівським керівникам брати приклад із Пласту й СУМ-у: їх численність і добру організованість завдячують саме участі старшого громадянства у їх праці.

Щоб переконати колеґу Є. Федоренка, що він помиляється, я наведу приклади. Позаминулого року ОДУМ мав зустріч спільну з СУЖЕРО й Добрусом США. Участь американців тоді була дуже мала, бандерівці тоді мали свою зустріч і відтягли багато людей, але все таки на фармі "Київ" було тоді понад п'ять тисяч осіб, а в Палас Пір не було жодного вільного місця за столиками. Цього ж року два яруси попід стінами були вільні, отже було на 200-300 осіб менше. Якби ОДУМ не став на шлях "самовистачальности", то очевидно не було б і факту, що представники української преси не були запрошені зовсім, а кореспонденти англомовних щоденників, які прийшли на фарму, не шукали б за людьми, які дали б їм належні відомості. Я вже не кажу про такі "дрібниці", як шнури на щоглах для прапорів були б напевно прив'язані нижче і не було б потреби витрачати коло десяти хвилин в найурочистішиий момент, щоб їх порозв'язувати і почепити прапори. Не було б також потреби стояти по 5-10 хвилин у черзі, щоб купити склянку маслянки чи скибку кавуна. Тим більше не було б факту, що на фармі "Київ" було присутніх яких 2.500 осіб, а відзначок продано лише півтори тисячі. Це ж коло тисячі долярів збитку!

Але найбільше мене обурює справа преси. Ось приклад: "Канадський Фармер" має понад 20 тисяч тиражу, це означає понад 100 тисяч читачів! "Український Голос" (також у Вінніпезі) має понад сорок тисяч читачів, а представників обох цих часописів — Г. Мазурика та Ів. Боднарчука я не бачив ні в Палас Пірі, ні на фармі. А це часописи, які дуже прихильно ставляться до ОДУМ-у і взагалі до демократичних організацій, то я певен, що їх кореспонденти напевно прийшли б, якби їх були запросили. Навіть часописи, які не прихильно ставляться до ОДУМ-у, треба було запросити: хай буде неґативна вістка, але хай таки буде — це краще, ніж ніякої.

Так само треба було вислати квитки вступу редакціям англомовних щоденників на баль. Більше всього, що вони вислали б своїх кореспондентів і туди. На балю треба було з ними випити, потанцювати (було ж гарних дівчат багато!), порозмовляти і т. д. Будьте певні, що їх дописи були б і більші, і кращі, ніж вони є без того. Це не тільки скупість, а невміння працювати і "робити політику".

Відомо, що я не маю симпатії до СУМ-у. Хочби тому, що його організатори були настільки примітивними й безсилими, що навіть на власну назву не спромоглись, а "здерли" її з мертвих (розстріляних російським окупантом українських патріотів), але як такі речі вміють робити сумівці! Хай вибачають одумівці, але скажу, що тільки один Я. Вільк у ділянці зв'язків із англомовною пресою й діячами зробив більше, ніж цілий ОДУМ у Канаді взагалі. Я вже не згадую д-ра Кушпети та інших. І це в той час, коли ОДУМ має до цього просто незрівняно більші можливості, бо культурних і освічених людей в ОДУМ-і (а особливо за його плечима!) значно більше, ніж у СУМ-і. Щоб у цьому впевнитись, то треба хоч трошки знати обидві організації,

чи хоч було уважно прослухати доповідь ред. М. Степаненка на зустрічі.

Щоб п. Федоренко не подумав бува, що я був запрошений, тому й пишу. Ні, на зустрічі редактора "Нових Днів" не було — був тільки П. Волиняк, а як я це й пишу, то тільки тому, що почуваю і свій обов'язок, і навіть деяку відповідальність за ОДУМ. Тільки тому я відступаю тут від своєї засади: не просять, не йди й не пиши. От приклад: чеські "Соколи" вже одинадцять літ стало шлють мені квитки й запрошення на свої імпрези, хоч я ще ніколи в них не був, бо кожного року в той самий день робить зустріч ОДУМ чи СУЖЕРО. Та це їх не зражує — прислали й цього року...

Громадянство до ОДУМ-у ставиться винятково добре. Тільки в цій організації є кілька "самовистачальних" політиканів, які не розуміють того, що ОДУМ, як і кожна молодеча організація, є перехідною: минуло хлопцеві чи дівчині 35 літ — механічно вибуває з ОДУМ-у. І це дуже добре. Але відкидати співпрацю навіть з тими, що вчора вибули з організації і вже стали "старшим громадянством", перетворювати ОДУМ на самоціль — значить підписувати смертний вирок організації. І саме завданням ЦК ОДУМ-у, а зокрема його голови п. Федоренка, і є вчасно запобігти цьому. Отже: я думаю — хай вибачить шановний колеґа Є. Федоренко! — його закид мусів би бути скерований до одумівців і на мій погляд повинен би звучати так: "Ми не завжди користаємо із допомоги старших, не завжди цієї допомоги шукаємо, а це відбивається на нашій роботі".

Не буду говорити про Канаду, але в США найкраще працюють філії ОДУМ у Чікаґо й Філядельфії — саме там, де не відкидають допомоги і співпраці із старшим громадянством, зокрема не нехтують допомогою добрусівців.

Чи я маю право на отакі поради? Думаю, що так, бо кожен редактор має право — і навіть обов'язок! — думати й радити. А прийняти ту раду, чи ні, то вже справа читачів.

П. ВОЛИНЯК

ЮВІЛЕЙ МИХАЙЛА МИКИШІ

Михайло Венедиктович Микиша, відомий український оперовий співак, святкував у Києві цього місяця 75-ліття життя й 50-ліття творчо-педагогічної діяльности.

Почавши працю в театрі Садовського 1910 р., М. В. потім працював у Київській опері, у московському Великому Театрі, у Харківській опері. Після другої світової війни — професор вокалу у Київській консерваторії.

Його широченного діяпазону героїчний тенор лунав у партіях Каніо ("Паяци"), Радамеса ("Аіда"), Хозе ("Кармен"), Турріду ("Сільська честь"), Германа ("Винова краля"), Вакули ("Ніч перед Різдвом"), Кутерма ("Кітеж") та в багатьох інших. Крім того, М. Микиша відомий як пропаґатор українського романсу на численних концертах.

Михайло Венедиктович учень відомого співака О. Мишуги, відомий ще у Львові з 1913 р.

Ювілята вітали: Микола Воркульов — від Київської опери, Мих. Стефанович — від Українського Театрального Товариства, Іван Ляшенко — від Інституту мистецтвознавства й фолкльору Української Аакадемії Наук, Олександер Жила — від Великого Театру Москви, а також Тарас Франко, син знаменитого письменника.

Привітання також надіслали: М. Рильський, С. Людкевич, З. Гайдай, І. Козловський, К. Данькевич, Г. Юра, М. Черкасов, С. Лємєшев, Н. Обухова, О. Яблочкіна, В. Пашенна і багато інших.

На закінчення свята були прослухані магнітофонні записи пісень, романсів та арій у виконанні ювілята.

Михайлові Венедиктовичеві Микиші, нашому визначному майстрові співу, наші найкращі побажання з нагоди його славного ювілею!

РЕДАКЦІЯ

З'ЇЗД СУС І БРАТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Як це число нашого журналу мало йти в друк, у Торонті в залі православної катедри св. Володимира

відбувся З'їзд Союзу Українських Самостійників, Союзу Українок Канади, Українських Інститутів ім. Петра Могили, св. Івана та св. Володимира, а також Союзу Української Молоді Канади та Союзу Українських Народніх Домів.

СУС, як бачимо, дуже поважна організація, яка має численні відгалуження (тільки Союз Українок Канади має понад 130 відділів), велике майно тощо, тощо. З членства цієї організації було і є багато послів до провінційних та федерального парляментів Канади, багато визначних державних діячів.

Це стара заслужена українська організація в Канаді, яка відзначилась тим, що її діячі колись заснували в Канаді українську православну церкву. У травневому числі ми відзначали 50-ліття центрального органу СУС — великого тижневика (на 12 сторінок) "Український Голос". Там же ми й підкреслювали значення СУС.

У з'їзді, який відбувався 7—10 липня, взяли участь кілька сот делеґатів і гостей з цілої Канади.

Вітали з'їзд: архиєпископ Михаїл, генерал М. Садовський (голова представництва ВО УНРади), П. Волиняк (голова СУЖЕРО), І. Янішевський (від УНДС і катедри св. Володимира) та інші. Численні письмові привіти були прочитані після усних привітань.

У з'їзді взяли участь визначні діячі СУС: Ю. Стечишин, суддя Ів. Соломон, редактор І. Сирник, пп. Сарчук, Лазарович, Т. Ґуменюк, керівнички СУК пані Василишин та Пауш, редактор журналу "Промінь" Н. Коґуська та багато інших. А також посли й державні діячі.

Спеціяльну доповідь зробив голова ВО УНРади М. Лівицький, який був гостем з'їзду.

Очолювали СУС досі д-р Харина (голова) та п. Темичко (секретар) — обидва з Едмонтону, де тепер є централя СУС.

У час писання цієї нотатки з'їзд ще не скінчився, тому складу нових керівних органів не можемо подати.

АНДРІЙ ЗАПАРИНЮК У НОВІЙ ФІРМІ

Відомий нашим читачам А. Запаринюк, який раніш працював у Сіґрам Дістілери, перейшов на працю у найстаршу канадську горілчану фірму ҐУДЕРМАН ЕНД ВОРТ.

А. Запаринюк — відомий прихильник української преси, зокрема нашого журналу — за його допомогою ми мали вже кілька оголошень від фірми Сіґрам.

Поруч з цим, А Запаринюк завжди чесно обслуговував наших читачів, як вони влаштовували зустрічі, бенкети, весілля тощо.

З нагоди переходу на працю А. Запаринюка фірма ҐУДЕРМАН ЕНД ВОРТ улаштувала спеціяльне прийняття для редакторів українських часописів.

Бажаємо А. Запаринюкові гарних успіхів у праці в новій славній фірмі!

Нашим читачів просимо не забувати, що А. Запаринюк — великий приятель їх і нашого журналу.

ЩО Ж ПРИНЕСЛА ВИДАВНИЦТВУ КАМПАНІЯ ЗА ПОДВОЄННЯ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ?

Фактично наша кампанія почалась з вересня 1959 р. Сьогодні можна сказати, що вона ще не закінчилась, бо окремі особи ще надсилають гроші за нових передплатників: Як читачі бачать самі, в цьому числі проголошено 28 нових передплат.

Та все таки ми зробимо підсумок за час від вересня м. р. до серпня ц. р. За цей час наші читачі надіслали гроші за 260 нових передплатників "Нових Днів" і "Соняшника". За цей же час надійшло 467.00 дол. пресового фонду. Якщо рахувати одну передплату в середньому (точно її не встановиш, бо в різних країнах вона різна) по 3.70 дол., то це дає суму 962.00 дол., а разом з пресовим фондом видавництво одержало додатково 1429.00 долярів. Це на наш скромний бюджет дуже велика сума. Можна сказати, що це величезна підмога, без якої журнал навряд чи міг би існувати далі, хіба що негайно мусіла б піднестися передплата.

Передплата наших журналів і ціна на наші книжки, порівняно з іншими виданнями, винятково низька. Я це знаю, але все таки намагаюсь її не підносити. За 11 літ я збільшив передплату тільки раз і то тільки на "Нові Дні" і тільки для Канади і США на 0.50 дол. І це за умов, що вартість друку за останніх 5-6 літ подвоїлась.

Дехто з читачів не повірить: вартість друку подвоїлась, ціна поштових оплат також підносилась двічі, то як же можна було затримати продажню ціну продукції майже без змін? А ось як: 1. ощадність доведено до вершка можливого — я й досі роблю все сам, за винятком (останній рік) платної коректи і друкування адрес; 2. збільшення числа передплатників, журнали яким висилались за рахунок зменшення кількости запасових примірників, себто не збільшувався тираж у друкарні, але збільшувалась кількість передплат; 3. збільшення кількости оголошень, що збільшувало прибуток, не позначалось дуже на якості журналу; 4. збільшення продажу шкільних підручників, що теж збільшувало загальний прибуток каси.

До цього треба додати, що я таки намагаюсь знайти найдешевшу друкарню, що кліше намагаюсь я зробити із знижкою 40-50%, що ламаю журнали (монтаж сторінок у друкарні) я сам, а не найнятий друкар, що мені забирає в середньому 3 дні на місяць просто каторжної праці, але ощаджує яких 20-25 долярів видатку. Це все разом і дає змогу дати нашим читачам журнал за суму... в середньому одного цента денного видатку! Отже: якщо передплатник "Нових Днів" заробляє за день праці 10.00 дол., то він дає на журнал одну тисячну свого заробітку, а якщо 20 (таких є теж чимало!), то одну двотисячну.

Саме такі обрахунки дали мені сміливість з нагоди десятиліття журналу звернутись до читачів з проханням подвоїти число його передплатників. Ніде правди діти — частина читачів дуже щиро поставилась до мого заклику. Помогли. І то в дуже критичний момент, коли я не вилазив з боргів і тратив віру в дальшу можливість видавання журналу. Та, на жаль, не всі читачі зрозуміли критичність становища. Щоб бути чесним у розрахунках, то треба врахувати ще один момент: допомога читачів пожертвами і приєднанням нових передплатників була сталою і раніш, без моїх закликів. Щоб знати, скільки саме надійшло пожертв і нових передплат на заклик подвоїти число читачів з нагоди десятиліття журналу, то треба відняти кількість, яка надійшла протягом цих самих місяців рік перед тим. Я такий підрахунок зробив і виявилось, що за той самий час минулого року (вересень-ли-

пень) проголошено нових передплат 103, а пресового фонду 295.00 дол. Кожен читач може підрахувати це дома. Отже, фактично з нагоди десятиліття нових передплат надійшло 158, а пресфонду 178.00 дол. Це дуже далека кількість від подвоєння!

Чи можна ще щось зробити? Можна, треба тільки хотіти. Ось приклади: 1. Галина Фініковська у такій дикій і примітивній дірі, як Вінніпеґ, де на, приблизно, 45 тисяч українців розходиться яких 80-90 примірників "Нових Днів", здобула 10 нових передплатників. От захотіла і приєднала. Не було це їй легко, бо вона не має навіть авта, щоб поїхати по людях, а отак сіла коло телефону і тільки порозмовляла з деякими; 2. Катерина Скубій з Торонта, наткнувшись у книгарні на березневе число "Соняшника", яке їй дуже сподобалось, серед батьків своєї маленької парафіяльної школи на західньому Торонті приєднала протягом місяця 11 нових передплатників; 3. А. Бондаренко в Лондоні переговорив з деким і теж вислав 8 нових передплат.

Отже, можна не тільки подвоїти, а подесятиріти число читачів, як тільки захочеш. Тут хочу згадати Данила Завертайла з Чікаґо, який давним-давно почетверив число передплатників у Чікаґо. Взагалі Данило Завертайло — виняткова людина: те, що він робить для нашої преси ("Нові Дні" в нього так собі — "безплатний додаток" тільки!) варто виняткової похвали. Наприклад цього року через його руки прийшло "Новим Дням" найменше 250-300 долярів. Він постягував борги просто із безнадійних боржників. Данило Завертайло — справжній будівничий нашої культури, це справжній скромний і благородний меценат, великої праці якого ми не добачаємо й недооцінюємо. Хто-хто, а такі видавництва як "Молода Україна" (орган ОДУМ-у), "Українські Вісті" (Німеччина) та "Нові Дні" мусять бути вдячні йому до самої своєї смерти. Щодо мене, то я вважаю Данила Завертайла справжнім будівничим нашої культури. Це першорядний культурний діяч, великої міри пропаґатор української культури в масах еміґрації. Без нього і без таких, як він, навряд чи змогли б існувати наші видавництва.

Та вернімось до нашого десятиліття. Признаюсь, що я був такий наївний (хоч взагалі я дуже твереза людина), що хоч і не сподівався подвоєння, а все таки у 500-600 нових передплатників я вірив. Як бачите, "не витанцювалось порося на карася", як казав Тичина. Я також чекав, що бодай частина нашої преси, знаючи, що "Нові Дні" журнал таки безпартійний і позацерковний, поможе мені розбудувати видавництво. На жаль, і тут не вийшло: тільки "Українські Вісті" (Німеччина) відзначили десятиліття нашого журналу (див. "Нові Дні" ч. 125, стор. 26). Інші часописи (навіть ті, які редагують автори "Нових Днів" від першого й до останнього числа!), боячись конкуренції (є й такі диваки, пошли їм, Боже, довгого віку, більшого розуму, а потім — років так через сто! — ще й царства небесного!), не вважали за можливе дати хоч кількарядкову згадку про наш журнал, щоб помогти йому втриматись. Отже: вся надія таки в и к л ю ч н о на наших читачів. Якщо хтось з них ще не приєднав нового передплатника, то хай постарається це зробити. Це справді можливо і це справді в інтересах цих же читачів, бо це дасть їм поліпшення журналу за ту саму, н а й н и ж ч у, ціну — одну тисячну чи й двотисячну їхнього заробітку.

П. ВОЛИНЯК

PARODIARIUM

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

ЧОРТОРИЇ В ФІОРДАХ

Жар галюнацій у моїх очах.
Де Ардеміди ще горять лямпади,
Лепера в швидкойдучі дощопади
Виходила, зґвалтована, на шлях.
Стихали звуки Вепсера останні,
Пойнтери вили в далях на світанні.

Горгона йшла у вересні німа.
Мов від сауму у пісках шакала,
Там Аріандою мене сама
Від шибениці ти урятувала.
І тишина з Озірсових доріг
Нам сугестійно прилягла до ніг.

Була вона Дадилою в розпусті.
Але імброглій згустність повсякчас,
Неначе Сцила і Харибра нас
Не перетне ні в просі, ні в капусті.
У термонілах ще росте трава,
Та на севкої вже сидить сова.

Дельфіни плачуть, що зайшла Астрата.
І агронавтів кораблі пливуть.
З боварських Альп, рефлексом Герострата,
Небесна сяє в херуїмах путь.
І хоч летіли ми до Гeліктону,
Нас завезе Херон до Архерону.

В ріг Амальстеї трубить фавн щосили.
Світ, під мусоном вітру, оживе.
Рум'яниться барвінок край могили,
Орфелія, співаючи, пливе.
І звідкись гавкіт чується собачий
В цей троглодитний час, в віках незрячий.

Опублікував — правописом
оригіналу — **Хведосій Чичка.**

Віра ВОРСКЛО

Капітане, мій капітане,
Чи не досить нам хмар і води?
Крізь бурхливі моря-океани
В тиху пристань мене відведи.
І якщо в тебе дотепу стане —
Капітане мій, капітане...

(Опублікував **Хведосій Чичка)**

У новім виданні творів М. Рильського деякі поезії змінені відповідно до часу й обставин.

Так, замість

Ми збирали з сином жолуді дубові
І про слово Сталін я сказав синкові —

читаємо:

Ми ходили з внуком по горішки букові.
Хто такий Нікіта, оповів я внукові.

Слово матері

(Продовження із стор. 5-ої.)

— Так ось він який — Ваня Сметанов! — сказав поблажливо Анемподистів батько, випадково чи свідомо перекручуючи моє прізвище. З чемности я його не виправив, сам собі думаючи, що так моє прізвище звучить навіть краще, стаючи подібним до Базарова або гончаровського Марка Волохова. А тим часом Кузьмін-Караваєв, злегка киваючи мені головою, казав далі в тоні тої ж приязної зверхности:

— Чув, чув, молодий чоловіче, про вас багато похвального! Про ваші успіхи, бездоганну поведінку, мнда...

Не знаючи, як підтримати розмову, я не зовсім до ладу промимрив:

— Дякую, стараюся, скільки можу...

На що почув одразу ж хвальний відгук:

— Це зо всього видно.. Хвалю!

Я густо почервонів, але не від похвали, а тому, що після своїх останніх слів став почувати себе кимось на зразок гоголівського Акакія Акакійовича. Щоб розвіяти це образливе самопочуття, я став розмишляти — а на кого ж скидається своїми банькатими, як у рака, очима величавий Кузьмін-Караваєв? Але так і не міг остаточно спинитись ні на грибоєдовському Фамусові, ні на фонвізінському Скотиніні, які виринули в моїй пам'яті з відомих мені негативних персонажів "словесности". Тут у розмову вступив Анемподист, повідомляючи батька, що до міста приїхали на гастролі цирк Панкратова і малоросійська трупа Саксаганського.

(Закінчення в черговому числі.)

Повість Б. Антоненка-Давидовича "Слово матері" передруковуємо з київського журналу "Дніпро" за травень ц. р. Передруковуємо її без найменших змін і скорочень, за винятком невеличких правописних поправок.

Коментарів не даємо жодних — наші читачі самі вміють читати й розуміти прочитане, а Б. Антоненко-Давидович їм — автор відомий. Довідка про його творчість була в "Нових Днях" ч. 106 (листопад 1959 р.).

РЕДАКЦІЯ

"КОЗУБ" ЗАКРИВ СВІЙ СЕЗОН

З останніх п'ятниць "Козуба" варто згадати доповідь Б. Олександріва "Слово про Ігорів похід", яка відбулася при не дуже численній публіці (з тридцять осіб).

Ця доповідь — якась студентська праця на відділі славістики Оттавського університету, і, мабуть, саме тому доповідач "прогулявся" по всій темі, а не зупинився на якійсь деталі твору.

На жаль також, Б. Олександрів використав майже виключно російські джерела, кілька разів підкреслив, що "Слово" — літературна пам'ятка, яка належить всім слов'янам". Може й так... Вона може належати ще навіть і всім китайцям та японцям, але все таки це твір український і навіть найменша спроба "інтернаціоналізації" його, чи навіть "ласкаве" обдаровування цим твором "УСІХ" слов'ян перетворює науку на дешеве політичне пащекування, щоб не висловлюватись ще точніше. І що це за теорія "інтернаціональних" творів? У всякому разі це дуже тхне російським імперіялізмом.

Як для Б. Олександрова, то можна б вимагати й досконалішої мови, бо вона в нього (це, мабуть, також вплив "всеслов'янської україністики" Оттавського університету!) була дуже недосконалою. Наприклад: "язичеські", "перекладати НА українську мову", "затемнення сонця", "людствА" і т. д.

Справа тут, звичайно, не в Б. Олександрову і не в "Козубі", а така "аполітична" настанова може привести до дуже сумного висновку про стан викладання в канадських університетах. Я навмисне порівняв цю працю Б. Олександрова з підручником української літератури для радянської середньої школи. Висновки дуже сумні: в радянському підручникові "Слово" виглядає більш українським, ніж в Оттавському університеті. Та й опрацьоване воно там глибше.

А ми тішимось, що маємо тут СВОЇХ професорів, маємо українські відділи і т. д. Мабуть саме тому дехто з українців не може втриматись на цих "українських" відділах. Але ми ще про ці справи дещо скажемо пізніш.

У п'ятницю 24 червня на закриття сезону "Козуб" улаштував інструментально-вокальний вечір, у якому взяли участь: скрипаль М. Романюк, досі відомий українцям Торонта, як добрий адвокат і добрий голова відділу КУК, піяніст К. Олешкевич і відомий уже нашим читачам тенор Г. Шведченко, який проспівав "Ми підемо, де трави похилі" П. Майбороди, "Синє море" Віленського та одну італійську пісеньку.

За браком місця скажемо лиш пару слів про М. Романюка, який нашим читачам невідомий зовсім. Виявляється, що М. Романюк — колишній концертмайстер Віндзорської (Канада) симфонічної оркестри. Виконав він твори Баха, Кореллі, Швермана, Крайслера та інших. Грає М. Романюк дуже впевнено, його інструмент видає повний багатий обертонами тон, його виконання повне виразу й почуття, техніка навіть дуже добра. М. Романюк просто з першого твору опанував публікою —

такого контакту із слухачами на подібних концертах рідко де й зустрінеш. Це величезний плюс виконавця.

К. Олешкевич — дуже культурний піяніст, з доброю школою, прекрасною технікою. Його завжди приємно слухати. На жаль, цього разу він ще був і конферансьє. Мені, наприклад, це було вже дуже неприємно, бо концерт був і поважний і культурний, щоб на ньому жартувати. Взагалі в "Козубі" вже вкоренилася недобра звичка захвалювати наперед виконавців. Це до певної міри навіть ображає слухачів: вони ж настільки культурні, що самі можуть оцінити виконавця. Треба ж їм дати волю думки!

А взагалі вечір був дуже культурний і справді приємний. Гостей чимало — коло ста осіб. В тім числі і директорка Торонтського Інтернаціонального Інституту пані Бест. Мабуть через її присутність К. Олешкевич і "виступав" англійською мовою, що було зайвим і не могло подобатись гостям.

Голова "Козубу" М. Голинський тепер плянує ще пару вечорів десь серед природи.

Penmans

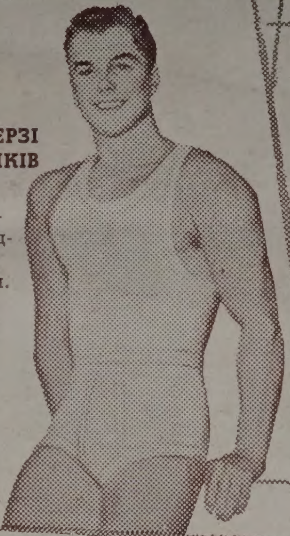
"95"

СПІДНЕ БІЛЛЯ

Penmans

КОРОТ. ПІДШТАНЦІ—ДЖЕРЗІ
СОРОЧИНКИ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ

Безрукавні, спортові джерзі і підштанці з елястичним пояском.

Сорочинки мають зміцнений найлановий комірчик. Прекрасні підсорочинки до калісонів з елястичним поясом.

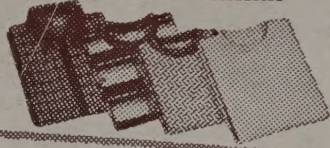
Penmans

СПІДНЕ БІЛЛЯ
ДЛЯ ЖІНОК І ДІВЧАТ

Сорочинки та штанці для 2-4 і 6 літ. дівчат. Білі бавовняні в пружки сорочинки і штанці для 8-16 літ. дівчат. Жін. сорочинки і довгі майточки, гарний, білий трикот (усіх розмірів).

Penmans СОРОЧИНКИ

Penmans РОБОЧІ СКАРПЕТКИ

Penmans

Penmans

Спідне білля для немовлят

